

Obrazovanje žena kroz povijest

Cvitković, Angela

Undergraduate thesis / Završni rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:664220>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-26**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti

ANGELA CVITKOVIĆ

OBRAZOVANJE ŽENA KROZ POVIJEST

Završni rad

Pula, rujan, 2021.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti

ANGELA CVITKOVIĆ

OBRAZOVANJE ŽENA KROZ POVIJEST

Završni rad

JMBAG: 0303069797, izvanredni student

Studijski smjer: Preddiplomski stručni studij Predškolski odgoj

Predmet: Filozofija odgoja

Znanstveno područje: Humanističke znanosti

Znanstveno polje: Filozofija

Znanstvena grana: Filozofija odgoja

Mentor: prof. dr. sc. Fluvio Šuran

Pula, rujan, 2021.

SADRŽAJ:

1. UVOD.....	1
2. MATRIJARHAT U PRAPOVIJESTI – GLAVNA ŽENINA ULOGA	4
3. TUTELA MULIERUM U STAROM VIJEKU.....	5
4. POLOŽAJ ŽENA U SREDNJEM I NOVOM VIJEKU.....	7
4.1. Dojilje – druga najstarija profesija.....	8
4.2. Izgled i karakteristike idealne dojilje	10
4.3. Poslovni odnosi između gospodara i dojilje	12
4.4. Razvoj sestrinstva kao primarnog ženskog zanimanja	12
4.4.1. Florence Nightingale – dama sa svjetiljkom	13
4.5. Industrijalizacija – jeftina ženska radna snaga	15
4.6. Obrazovna politika za žene Banske Hrvatske na prijelazu u 20. stoljeće	16
4.6.1. Prve škole	18
4.6.2. Sveučilišta.....	18
5. ULOGA FEMINIZMA U NAPRETKU OBRAZOVANJA ŽENA	20
5.1. Tri vala feminizma	21
6. POLOŽAJ ŽENA U PRVOM SVJETSKOM RATU	23
6.1. Zanimanja žena u prvom svjetskom ratu	25
6.1.1. Sjedinjene Američke Države	25
6.1.2. Velika Britanija	26
6.1.3. Njemačka	26
6.1.4. Rusija	26
7. ULOGA ŽENA U DRUGOM SVJETSKOM RATU	28
8. ŽENE U KOMUNIZMU.....	32
8.1. Žene u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji	34
9. OBRAZOVANJE I RAD ŽENA U MODERNOM KAPITALISTIČKOM DOBU ..	35
10. ZAKLJUČAK	39
11. LITERATURA	41
12. POPIS TABLICA	44
13. POPIS GRAFIKONA	44
SAŽETAK.....	45
SUMMARY	46

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana **Angela Cvitković**, kandidatkinja za stručnu prvostupnicu predškolskog odgoja (bacc.praesc.educ.) ovime izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Studentica

U Puli, 10. rujna, 2021. godine

IZJAVA

o korištenju autorskog djela

Ja, **Angela Cvitković** dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj diplomski rad pod nazivom „**Obrazovanje žena kroz povijest**“ koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, 10. rujna, 2021. godine

Studentica

1. UVOD

Radom će se obuhvatiti obrazovanje žena kroz povijest, što će biti prikazano u razvojnim etapama počevši od prapovijesti, a završivši s modernim dobom. Radom će se dati presjek obrazovanja žena kroz povijest i borba za ravnopravnost u društvu. Biti će predstavljene faze razvoja zanimanja kojima su se žene bavile te će se navesti neke od najznačajnijih žena u svakoj od promatranih etapa.

Ideja o matrijarhatu nastala je pronalaskom figurica žena iz doba paleolitika i neolitika. Figurice su često objašnjavane kao prikazi religijskih bića, tumačene su kao dokaz matrijarhata. Na primitivna društva se gledalo na društva koja nisu mogla percipirati očevu ulogu u reprodukciji te su majkama zbog toga pridavali božanske moći te ju na taj način stavljali u centar društva. Problem matrijarhata je što mnogi povjesničari i arheolozi smatraju da takav oblik života zapravo nikad nije postojao jer za to ne postoje čvrsti dokazi već je zabilježen samo u legendama i mitovima.

Raznovrsnost u životu žena u starom vijeku može se pratiti kroz egipatsku, starobabilonsku, grčku te rimsku civilizaciju, a svima im je zajednička podređenost muškarcima. Zanimljiva je činjenica da su malobrojni primjeri zakonika u kojima se određuje pravni položaj određene klase društva ali su mnogobrojni zakonici u kojima je glavni subjekt žena i njen društveno politički status. Najpoznatiji i najbolje očuvan je Hamurabijev zakonik iz Babilona.

U srednjem vijeku žena se smatrala nesposobnom brinuti se o sebi, nesposobnim bićem te bićem koji je sklon grijehu. Upravo zbog toga je žena trebala nadzor. Najčešće brata, muža ili oca. Društvo je ženi nametnulo ulogu produljivanje loze, tj. obitelji rađanjem brojnog potomstva. Životni prostor žene u srednjem vijeku bio je ograničen na boravak u kući te odlazak u crkvu. Većini žena tada je jedini cilj bila udaja. U tom pogledu, crkva im je pomagala jer je za sklapanje braka trebala i njihova suglasnost, no svejedno je na kraju otac imao zadnju riječ. Osim sklapanja brakova i majčinstva žene su mahom postojale redovnice. Crkva je naveliko podržavala celibat te cijenila one žene koje su se posvetile duhovnom životu.

Žene u novom vijeku su primarnu zadaću imale u kućanstvu i prilikom brige za djecu. Od zanimanja se najčešće spominje medicinska sestra. Prvi nositelj medicinske aktivnosti bila je žena, majka, vođena materinskim instinktom. Žene su bile

njegovateljice od početka. Kasnije se i sve češće u medicinske djelatnosti uključuju se i muškarci. Početak organiziranog sestринства vezan je uz nastojanje da se ono izdigne kao zvanje iz podređenog položaja u kome se nalazilo zbog neukosti onih koji su ga obavljali i zbog nerazumijevanja društva za njegovo učenje. Bolnice su bile jezovita mjesta koja su se na svaki način uspjela izbjeći.

Pojavom industrijalizacije život žena kućanica uvelike se promijenio. Došlo je do zapošljavanja žena u tvornicama tekstila. Žene su bile zaposlene u prvoj industrijskoj revoluciji u predionicama i tkaonicama. Često su na posao dolazile sa djecom. Rad u tvornici je bio uvijek privremen. Žene su naime dolazile u tvornicu mlade, sa dvanaest ili trinaest godina te su izlazile iz njih kad bi se udale ili rodile prvo dijete. Kasnije kad bi djeca odrasla morale su se vratiti na posao pa i povesti djecu. To je bio rad na kojem nije bilo mjesta napretku, nekvalificiran, jednoličan, a ritam se s vremenom sve više ubrzavao. Strojevi su bili slabo zaštićeni te su se često dešavale brojne nesreće (odsječene ruke, prsti). Smjene su trajale po četrnaest sati. Odmora skoro pa ni nije bilo, a disciplina je bila stroga. Dodatno su se globile za nedolazak ili kašnjenje. Također žene su bile i seksualno uznemiravane.

Sredinom 18. stoljeća pojavljuje se pokret feminizma s ciljem prava glasa ženama i ravnopravnosti u društvu. Feminizam je društveni pokret i svjetonazor koji se zalaže za unaprjeđenje položaja žena uklanjanjem spolne dominacije i diskriminacije i promicanjem rodne jednakosti u svim područjima života. Pojava sufražetkinja bila je samo preteča razvoju feminističkom pokretu, odnosno sufražetski pokret pripada prvom od ukupno tri vala feminizma. Jedna od glavnih razlika između današnjih feministica i sufražetkinja je u tome što feministice u svojoj ideologiji zagovaraju pravo na pobačaj kao jedan od temeljnih ženskih prava dok su sufražetkinje bile protiv pobačaja jer su u svojoj ideologiji smatrale da su prava majke i djeteta usko povezani.

Prvi i Drugi svjetski rat zaustavio djelovanje sufražetskog pokreta te je ujedinio žene u mnogim zemljama u brizi oko države i opće dobrobiti, čime je privremeno obustavljeno zagovaranje prava glasa žena. Uslijed brzo nastale sveopće neimaštine u kućanstvima radničkog i zemljoradničkog sloja kao posljedica odlaska muškaraca na bojište, vlade mnogih zemalja (Francuska, SAD, Velika Britanija) su odobrile ženama mobiliziranih vojnika novčane naknade u cilju dizanja morala. Žene su se na selima pozivale na veći angažman u poljima s obzirom na to da su muškarci bili odsutni, a u gradovima na pružanje pomoći nemoćnima i zbrinjavanje ranjenika.

Utjecajem slobodarskog duha po završetku rata, opće empatije i ruskog zakonodavstva u Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji stvoreni su ideološki preduvjeti za neočekivanu emancipaciju žena, ravnopravnost spolova te za posebnu zaštitu majčinstva i djece što je vidljivo u odredbama Ustava FNRJ (koji je ozakonio tekovine narodno-oslobodilačke borbe). Politička aktivnost žena posljedica je liberalnog shvaćanja komunista što se vidi prvenstveno time što dali pravo glasa ženama.

U komunizmu je na primarnoj razini vidljiv nezavidan položaj žene u obitelji, što u velikoj mjeri ovisi o postavljenim vrijednostima koji se poštuju unutar obitelji, kao i o postojećem stanju temeljnih društvenih prioriteta. U socijalističkom sustavu u Jugoslaviji pravo i društvo su imali socijalistički karakter koji je imao naglasak na ravnopravnost spolova te je ženi – radnici u socijalizmu osiguravao besplatnu zdravstvenu zaštitu, plaćeni porodiljni dopust i mirovinu. U odnosu na razdoblje prije Drugog svjetskog rata vidljiv je pomak u životnom standardu; uvodi se obvezno osnovnoškolsko obrazovanje, a 38% radno sposobnog stanovništva su činile žene. U SFRJ je već od 1981. na snazi Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije prema ženama Ujedinjenih naroda iz 1979. te od tada čini dio njezina pravnoga poretka.

Najznačajnija karakteristika moderne i postmoderne u obrazovanju žena i na tržištu rada jest veliki postotak žena u radnoj snazi tržišta rada kao rezultat globalizacijskih procesa, širenja industrijalizacije te emancipacijskih pokreta žena. Tipovi poslova koje žene obavljaju, a rodno su segmentirani, predstavljaju važnu odrednicu u današnjem modernom društvu. Porastom broja obrazovanih žena nakon Drugog svjetskog rata, žene i formalno počinju ulaziti na tržište rada. Dotadašnje razmišljanje o rodnim ulogama žena i povezanost uz kućanske poslove i odgoj djece, polako se počinje mijenjati. Ipak, tzv. „ženska zanimanja“ polazile su od pretpostavke rodni podjela rada između ženskih i muških prirodnih i bioloških spolnih uloga. Slijedom navedenog i zanimanja koja žene počinju raditi prate tu ideologiju kroz stavljanje muških i ženskih radnika u niše zanimanja koje su morale biti primjerene za njihove biološke spolne uloge. Taj nesrazmjer vidljiv je i danas s obzirom na razliku u plaći u prosjeku od 14,1% za ista radna mjesta prema podacima iz 2019. godine.

2. MATRIJARHAT U PRAPOVIJESTI – GLAVNA ŽENINA ULOGA

Krajem 19. stoljeća u okviru antropologije razvija se ideja o matrijarhatu u prvim primitivnim društvima. Matrijarhat (lat. mater, genitiv matris: majka + -arh) predstavlja oblik vladavine ili tradicije u kojoj je društvena moć u rukama najstarijih žena u zajednici. Pojam se katkad koristi u značenju „vladavina žena“ premda je tom značenju bliži pojam ginekokracije.¹

Ideja o matrijarhatu nastala je pronalaskom figurica žena iz doba paleolitika i neolitika. Figurice su često objašnjavane kao prikazi religijskih bića, tumačene su kao dokaz matrijarhata. Na primitivna društva se gledalo na društva koja nisu mogla percipirati očevu ulogu u reprodukciji te su majkama zbog toga pridavali božanske moći te ju na taj način stavljali u centar društva. Jedan od autora koji je potaknuo prihvaćanje ove ideje je J. J. Bachoefen koji u svojoj knjizi „Majčino pravo“ iznosi ideju da je matrijarhat zapravo najraniji oblik društva.² Autor u knjizi iznosi ideju da su primitivna društva bila promiskuitetna te se u to doba nije moglo znati tko je otac djeteta te je sva prava zadržavala majka. Djelo obiluje pretjerivanjem i brojnim upitnim interpretacijama ali 1861. godine kada je objavljena doživjelo je uspjeh te je ideja o matrijarhatu je popularizirana. Prema brojnim autorima iz tog doba žene su u prapovijesti na temelju svoga majčinstva u društvu zauzele najviši status, a matrijarhat je potrajao sve dok očevi nisu spoznali svoju ulogu roditeljstva i preuzeli ulogu patrijarhata.

Međutim, problem matrijarhata je što mnogi povjesničari i arheolozi smatraju da takav oblik života zapravo nikad nije postojao jer za to ne postoje čvrsti dokazi već je zabilježen samo u legendama i mitovima.

¹ Hrvatska enciklopedija, [Dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=39493>], [Pristupljeno: 7.9.2021.].

² Šošić Klindčić, Rajna, 2016, Uvod u teorijsku arheologiju – stvaraoci i pravci u 20. stoljeću, Zagreb, str. 154.

3. TUTELA MULIERUM U STAROM VIJEKU

Nakon što je otkriveno načelo razmnožavanja, žene su postale podređene muškarcima. Ženina jedina uloga je bila uloga majke koja je sposobna samo za rađanje djece. Raznovrsnost u životu žena u ovom razdoblju može se pratiti kroz egipatsku, starobabilonsku, grčku te rimsku civilizaciju, a svima im je zajednička podređenost muškarcima. Zanimljiva je činjenica da su malobrojni primjeri zakonika u kojima se određuje pravni položaj određene klase društva ali su mnogobrojni zakonici u kojima je glavni subjekt žena i njen društveno politički status. Najpoznatiji i najbolje očuvan je Hamurabijev zakonik iz Babilona. U Hamurabijevom zakoniku može se iščitati da žene nisu sudjelovale u javnom životu te nisu smjele samostalno donositi ikakve odluke. Prema zakoniku žena u brak donosi miraz te ostaje njen do kraja njenog života kada ga preuzimaju djeca, ali za vrijeme života muž raspolaže njime. U slučaju rastave, ako žena dokaže da je za rastavu braka odgovoran muž, njegova je obaveza uzdržavati ju. Ukoliko se dogodi da žena sramoti muža te živi rasipno, muž ima pravo ženu podrediti u robinju te si odabrati novu družicu. Kada se dogodi da je žena u preljubu muž ima pravo ženu lišiti života.³

Žene antičke Grčke i Rima gotovo da su vodile život ropkinja. U Ateni su se djevojke udavale jako mlade dok dječaci nisu stupali u brak prije punoljetnosti. Sve odluke vezane za djevojke donosio je tzv. Kyrios koji je mogao biti njen otac, a ukoliko ga nije imala to pravo je uzimao brat po ocu ili djed. Nakon udaje žene u potpunosti postaju podređene muževima. Atenjanke su izlazile van kuće samo za vrijeme posebnih svečanosti kao što su vjerski obredi ili pogrebi i to uz pratnju muškarca po propisanim pravilima oblačenja i ponašanja, a muškarcima je kuća služila kao prenočište. Jedino je robinjama i ženama slabijeg imovinskog statusa bilo dopušteno izaći kako bi prehranile obitelj. Unatoč tome što je i ženama Sparte glavna uloga bilo rađanje djece, za razliku od žena u Ateni, žene u Sparti su imale veća prava i bolji položaj. Rađanje djece za Spartance je bilo od velikog značenja, odnosno oni su u tome vidjeli rađanje novih ratnika pa je žena za njih imala veliku vrijednost te su im omogućavali i naobrazbu. S obzirom da je Sparta bila vojni grad te su muškarci veći dio svog života provodili pripremajući se za rat i izbivali iz obitelji Spartanke su preuzele ulogu

³ Huseinspahić, Ajdin, *Tutela Mulierum i pravni položaj žene u starom vijeku, Anali Pravnog fakulteta Univerziteta u Zenici, No.8. 2011., str. 218.*

gospodarice kuće, morale su biti neovisne i snažne.⁴ Međutim nisu sve Grkinje odabrale život sličan ropstvu. Grkinje su mogle odabrati moralno niži ali društveno povoljniji status hetere. Naziv hetere je označavao djevojke za razonodu, tajne ljubavnice ali su bile obrazovane i utjecajne. Hetere su u većini slučajeva bile stranog podrijetla.

Žene su starom Rimu su stavljane pod tutorstvo jer su smatrane pravno i poslovno nesposobnima. Otac porodice imao je vlast nad sinovima i kćerima i svega što je obitelji pripadalo. Ženama je bilo zabranjeno materijalno vlasništvo, a Rimljani su to sve objašnjavali ženinom nestabilnošću i lakoumnošću. U starom Rimu su ipak postojale i žene koje su imale velik društveni i politički ugled. To su bile djevice, svećenice Vestalke koje su smatrane čednima i čistima te im je bilo dopušteno čuvanje vatre koja je u to doba simbolizirala rimsku državu. Međutim Vestalke su se isto morale pridržavati strogo propisanih pravila o čednosti, a u slučaju da su ih prekršile bile su strogo kažnjavane.⁵

Za razliku od Rimljanki i Grkinja, žene u starom Egiptu uživale su puno bolji položaj u društvu. U raznim dokumentima može se iščitati da su žene i muškarci bili ravnopravni. Žene su samostalno raspolagale svojom imovinom, smjelu sklapati ugovore te su bile neovisne i nisu imale nikakvog muškog skrbnika. Ukoliko su žene bile obrazovane mogle su postati svećenica, učiteljica ili liječnica. Ipak glavana uloga žene u starom Egiptu kao i u ostalim starim civilizacijama je bila rađanje djece, a što je broj djece u obitelji bio veći žene su stjecale veći ugled.⁶

Uzevši u obzir koliko su žene u starim civilizacijama bile u podređenom položaju zanimljiva je činjenica da su žene u religijama drevnih kultura bile dosta zastupljene u obliku božica.

⁴ Bereš, Monika, *Položaj žena u antičkoj Grčkoj, Essehist, Vol.8., No.8., 2016. str. 18.*

⁵ Huseinspahić, Ajdin, *op. cit. str.224.*

⁶ Petroci, Klara, (2018.), *Položaj žene u starom Egiptu „Stara Povijest“* [Dostupno na: <https://www.starapovijest.eu/polozaj-zene-starog-egiptu/>], [Pristupljeno: 7.9.2021.].

4. POLOŽAJ ŽENA U SREDNJEM I NOVOM VIJEKU

U srednjem vijeku žena se smatrala nesposobnom brinuti se o sebi, nesposobnim bićem te bićem koji je sklon grijehu. Upravo zbog toga je žena trebala nadzor. Najčešće brata, muža ili oca. Društvo je ženi nametnulo ulogu produljivanje loze, tj. obitelji rađanjem brojnog potomstva. Životni prostor žene u srednjem vijeku bio je ograničen na boravak u kući te odlazak u crkvu. Većini žena tada je jedini cilj bila udaja. U tom pogledu, crkva im je pomagala jer je za sklapanje braka trebala i njihova suglasnost, no svejedno je na kraju otac imao zadnju riječ. Osim sklapanja brakova i majčinstva žene su mahom postojale redovnice. Crkva je naveliko podržavala celibat te cijenila one žene koje su se posvetile duhovnom životu.⁷

Jedan od onih koji opisuju idealnu ženu bio je Benedikt Kotruljević. On u svom dijelu "O trgovini i savršenu trgovcu" piše kako svaka žena ima svoja tri dobra u sebi. Poštenje smješta na prvo mjesto. Drugo dobro je korisnost, a pod tim misli na bogatstvo, miraz i nasljedstvo dok pod treće dobro stavlja ljepotu. Ističe također da žena mora biti mila, marljiva, blaga, pobožna, ozbiljna, darežljiva, radišna, umjerena u jelu i piću. Za kraj ostavlja zaključak da žena uvijek mora biti zaposlena kako ne bi pomišljala na blud te da ne upadne u bijedu. Što se tiče naravi, Benedikt Kotruljević piše o ženama koje su plahe, odnosno one koje su naviknute na lijepe riječi, odgajane nježnije u obiteljskoj kući. Zatim spominje one koje su plašljive, te su pak držane u strahu u obiteljskoj kući. Za ovaj tip žena Kotruljević navodi da su divlje, male vrijednosti i da ih se teško može naučiti pravilnom ponašanju. Kao glavnu ulogu žene u društvu u to doba Kotruljević ističe odgoj i skrb za djecu.⁸

Podložnost muževima dovođila je do poslušnosti, podčinjenosti, odanosti žene. Žene su po rođenju zauzimale svoju ulogu u društvu. One koje su se rodile kao plemkinje živjele su odvojeno u kući, upravo kako bi sačuvale svoj ugled i status. Temeljna društvena uloga dubrovačkih plemkinja bila je povezivanje plemstva dalmatinskih gradova i Venecije sa dubrovačkom vlastelom. Druga zadaća plemkinja bila je održati međustalešku ravnotežu. Žene pučanke su bile sušta suprotnost. One nisu bile zatvarane u kući već su radile u radionici, krčmi ili na polju. Same prilike žena također

⁷ Vađunec, Ines, *Položaj žene u srednjem vijeku na hrvatskim prostorima, Pro tempore, Vol., No. 6-7, 2009. str. 49*

⁸ Kotruljević, Benedikt, *O umijeću trgovine, Dubrovnik, 1573., str. 216.*

su ovisile i o području u kojem su žene živjele. Tako je žena u Slavoniji bila gotova ravnopravna s mužem, dok su u Dalmaciji to svelo na minimum.

Žena se uvijek smatrala čuvaricom doma. Upravo je ona bila ta koja je brinula o mužu, djeci, slugama i domaćinstvu. Izvan kuće, ženine aktivnosti bile su posjeta rođacima ili odlazak u crkvu. Bliskost su ostvarivale sa redovnicima i drugim pobožnim ženama. Briga za neudane djevojke, redovnice, siročad i siromahe upravo je samo njegovala prijateljstva između plemkinja i pučanki. One nisu bile opterećene staleškim kriterijima kao muškarci. Međusobno se u takvim grupama razvijala svijest o teškoćama ženskog položaja. U bolesti su svi računali na pomoć žene gdje je ona odrađivala svu njegu i pažnju. Također žena se brinula oko mrtvaca i pogrebnih obreda te joj je upravo ta djelatnost dopuštala da izađe iz zatvorenosti svoga doma, da djeluje u javnosti, a ne bude osuđena za bavljenje nečasnim poslom. Poduka oca ili braće bila je ključna kako bi mogle naučiti i pisati. Pretpostavlja se da je jedan dio žena bio pismen jer inače ne bi mogle upravljati poslom radi muževljeve odsutnosti. Najzastupljeniji jezik bio je hrvatski. Mali broj žena je je znalo latinski i talijanski. Djevojčice su dobivale poduku o domaćinstvu, kršćanskoj vjeri te djeci. Kako su se mlade udavale i preuzimale majčinske i kućanske poslove tako je svaka poduka završavala. Životna uloga žene u srednjem vijeku bila je osigurati veze svojoj djevojačkoj obitelji te produžiti postojanje, odnosno rod svog muža. Kako bi na svijet donijela što više nasljednika, muškarci su ženama omogućavali dojlje.⁹

4.1. Dojlje – druga najstarija profesija

Dojenje se smatra drugom najstarijom profesijom na svijetu. Dojlja se još nazivala nutrix, nutricia odnosno hraniteljica ili baiula, termin koji je najčešće korišten u Dalmaciji. Također javljaju se i nazivi balia ili baila.¹⁰

Uzimanje dojlja nije se samo ograničio na više slojeve društva. Jednako tako potražnju za njima imale su i osobe i institucije koje su vodile brigu o napuštenoj djeci. Takve institucije su bili sirotišta, bolnice, hospiciji, ubožnice. Posao dojlje bio je vrlo zahvalan za žene i njihove obitelji iz nižih slojeva društva. Upravo je taj posao donosio kruh na

⁹ Nikolić Jakus, Zrinka, *Profesija - hraniteljica: dojlje u dalmatinskim gradovima u srednjem vijeku*, 2011., str. 4.

¹⁰ loc. cit.

stol u nižim društvenim slojevima. Mnoge su dojilje boravile u kući svojih poslodavaca, baš zato da bi poslodavac imao kontrolu nad njihovim seksualnim odnosima. Bilo je i slučajeva kada su djeca bila poslana u kuću dojilje. Bile su uredno plaćene za svoj posao te su si tako mogle priuštiti skromnu kućicu, manji komad zemlje, a najčešće su bile spominjane i u oporukama obitelji zbog toga jer je dojilja nakon dojenja često ostala dadilja djetetu i ostala boraviti u gospodarevom domu. Naravno ukoliko se radilo o dojilji udovici ili onoj kojoj je dijete umrlo.¹¹

Kako svaki posao donosi sa sobom odgovornosti tako je i dojilja preuzimala odgovornost za novorođenčad. U slučaju da je dijete umrlo dojilja je mogla biti optužena i osuđena za ubojstvo iz nehaja. U današnjim vremenima mali postotak žena ne može doći djecu i to samo zbog medicinskih razloga. Ne postoje medicinski razlozi zbog kojih žene u srednjem vijeku nisu mogle doći svoju djecu, iako se često spominjala krhka konstrukcija. U kasnijim razdobljima krivac za ne dojenje djece bila je moda uskih korzeta. Kako su korzetima zatezale grudi, žene iz viših slojeva imale su izvrnute bradavice. Umiranje tijekom porođaja bilo je često, a kao dokaz tome služe nam oporuke, ne samo žena iz visokog društva, nego i žena iz nižih slojeva. Smatra se da je izbjegavanje dojenja bila više stvar izbora i običaja određene društvene skupine. U srednjem vijeku bilo je razvijeno shvaćanje da je menstruacijska krv hranila dijete u utrobi i da se po porodu pretvarala u mlijeko. Te tako ako žena zatrudni tijekom dojenja krv ponovno hrani dijete u utrobi, a ono što preostaje djetetu koje majka doji nije dobro. Smatralo se da je pokvareno i pogibeljno te da može dovesti do slabljenja i smrti djece. Zbog svega toga trudnica nije smjela doći dijete, a jednako tako nije bilo dobro i da dojilja doji dijete tijekom menstruacije. Žena se trebala suzdržavati od seksualnih odnosa jer je i to poticalo kvarenje mlijeka. Zbog rađanja nasljednika nužnost za dojiljom je bila izuzetno bitna, a siromašnijim slojevima je upravo taj posao donosio hranu na stol i isto tako predstavljalo metodu kontracepcije.¹²

Zastupalo se i vjerovanje da dijete od dojilje nasljeđuje moralne i intelektualne karakteristike, fizičke i karakterne. Na primjer, slavni kipar Michelangelo imao je dojilju koja je bila supruga rezača kamena te je i Michelangelo sam spominjao: „s mlijekom svoje majke usisao sam čekić i dlijeto kojim stvaram svoje skulpture“. Postojala je i priča o grofici Ildi od Bolougne i njena tri sina. Grofica Ida je ustrajala da ona doji sva

¹¹ *ibidem*, str. 6.

¹² *loc.cit.*

tri sina no jednom prilikom kada je otišla na misu njezin najstariji sin Eustahije se probudio i plakao. Tada ga je u naručje uzela jedna dvorska dama i malo ga podojila. Kada se grofica Ida vratila sa mise i vidjela što se dogodilo, uzela je dijete i tresla ga da povрати sve što je pojeo. Ali, šteta je već bila učinjena. Najstariji sin Eustahije nije dosegao slavu svoje mlađe braće koji su postali križari i jedan i drugi kraljevi križarskog jeruzalemskog kraljevstva.¹³

4.2. Izgled i karakteristike idealne dojilje

Osim što se pazilo na moralne vrijednosti dojilja pazilo se i na izgled dojilje. Antički liječnik Soran savjetovao je da ne bi trebala biti mlađa od 20, a niti starija od 40 godina. Drugi autori navode da bi idealna dob trebala biti između 25-45 godina. Grudi dojilja su trebale biti srednje veličine, mekane i bez bora, s bradavicama koje nisu bile ni velike ni male. Poželjno je bilo i da su rodile već dvoje ili troje djece. Dojilje koje su rodile više djece nisu bile poželjne zbog naboranih grudi, a takve dojke su davale prerijetko mlijeko. Verzija engleskog medicinskog priručnika navodila je da dojilje moraju imati ružičast i bijel ten. Dubrovčanin Gučetić savjetovao je da dojilja treba biti po fizičkom izgledu što sličnija majci jer mlijeko slično majčinom najbolje odgovara djetetu. Benedikt Kotruljević je bio stajališta da je dobro da majke doje svoju djecu jer nasljeđuju osobine preko mlijeka, a u slučaju da majka nije imala mlijeka, trebalo je naći dojilju skladnu, lijepu, zdravu, pristojnu, dobrih crta lica, a osobito trijeznu. Ove osobine spominju se i u dijelima talijanskih autora koji dodaju još da dojilje ne smiju imati loš zadržak te ne smiju biti bijesne, tužne, budalaste, nadute. Do dvadesetog stoljeća smatralo se da dojilja ne bi smjela biti crvenokosa jer su one bile sklone psihičkim bolestima. Takve žene su u srednjem vijeku bile osuđivane kao vještice i prostitutke. Izbjegavalo se uzimanje crnkinja i Maorkinja za dojilje iako je postojalo i mišljenje da su žene tamnijeg tena imale više mlijeka nego bijele žene. Također i brinete su bile popularne kao dojilje.¹⁴

Od kraja 12. stoljeća spominju se zabrane kršćankama da se zapošljavaju kao dojilje u židovskim kućama. Židovi su s druge strane zapošljavali nežidovske dojilje, ali su je jednako tako i nadzirali da ne bi pjevala kršćansku pjesmu djetetu. Kršćani su

¹³ *ibidem*. str. 14

¹⁴ *ibidem*. str. 18.

optuživali Židove da su tjerali dojilje da se izdajaju nakon što su se pričestile kako židovsko dijete ne bi primilo hostiju preko mlijeka. Dojilja prema Gučetiću i Kotruljeviću nikako nije smjela piti vino. Vino je kvarilo krv. Isto se navodilo da vino s pomiješano s mlijekom kvari želudac pa dijete u odrasloj dobi može patiti od pijanstva i padavice. Navodi se i da se nije smjelo djecu puštati da dugo sišu jer ako predugo sišu tijela im se rastežu i napuhnu. Iz pojedinih regija, dojilje su bile na velikom glasu. Tako je zabilježeno da su dojilje iz Toskane iz brdskih krajeva bile jako poželjne. U dalmatinskim krajevima velika potražnja je bila za dojiljama iz Župe Dubrovačke. Najidealnija dojilja trebala je biti neudata žena ili udovica čije je dijete umrlo pa se mogla brinuti o svom štíćeniku. Smatralo se da nije dobro ako žena doji više djece u isto vrijeme. Otac je imao zadaću da nađe najprikladniju dojilju za svoje novorođeno dijete i to uoči samog rođenja.¹⁵

U kraljevstvu aragonske dinastije za dojilje su se uzimale ropkinje muslimanskog porijekla koje su se morale pokrstiti. Njihova djeca su ima najčešće bila oduzimana i predavana drugim dojiljama ili u sirotište. Mnoge dojilje su za svoj posao bile dobro isplaćene, a jednako tako i za kršenje ugovora morale su isplatiti određenu svotu novca što je ujedno značio i njihov propast. Na sklapanju ugovora između dojilje i obitelji, najčešće je bio prisutan i dojiljin muž, znan kao balio, odnosno dojitelj koji je vodio brigu o poslovanju. Mnoge dojilje su živjele u kući dojenčadi jer je tako poslodavac imao kontrolu nad njenim seksualnim odnosima iako posjeti muževa nisu bili zabranjeni.¹⁶

Također postojala je i mogućnost da dijete boravi u kući dojilje. Takvi slučajevi su zabilježeni u Firenci. Djeca su rijetko viđala svoje roditelje i smatralo se da je seoski zrak zdraviji za dijete, a i troškovi dojilje u kući su bili veliki. Poznat je primjer dubrovačkog vlastelina Andrije de Pozza koji je svoje osmero djece poslao na dojenje izvan kuće. U svojoj poslovnoj knjizi tako su se nalazila imena i plaća dojilja te i podaci o kolačima koji su im roditelji slali jednom tjedno. Svako dijete boravilo je u kući dojilje oko dvije godine.¹⁷

¹⁵ *ibidem*, str. 14.

¹⁶ *ibidem*, str. 16.

¹⁷ *loc. cit.*

4.3. Poslovni odnosi između gospodara i dojilje

Sklapanje poslova između poslodavca i dojilja nadmašivali su uobičajen poslovni odnos. Postoji niz primjera koji dokazuju poslovnu suradnju između dojilje i poslodavca. Prvi primjer takvog poslovnog odnosa je Zadranka Palmuča de Grisogonis i njene dojilje. Ona u svojoj oporuci ostavlja po sedam libara svakoj dojilji, osim dojilji Rusiji kojoj daje tri libra više. Pretpostavlja se da razlog leži u tome što je ona dojila prvorodjenca. Drugi primjer je Maruša koja je dojila sinove kotorskog plemića Tripka Buće i provela u njihovoj obitelji 21 godinu i dobila plaću od 350 perpera. Isto tako spominje se i dojilja Franica koja je kupila manju drvenu kuću, a novac je potekao od dojenja u obitelji de Zadulinis. Dubrovački plemić Matej de Georgio darovao je dojilju Dobru prilikom njene udaje sa 70 perpera i četiri para srebrnih naušnica. U oporukama roditelja, ali i odrasle djece, nekad dojenčadi spominjale su se dojilje. Tako je zadarski vitez Mafej de Matafar svojoj dojilji Cviti ostavio 500 libara i kućicu. Cvita je vjerojatno poslije dojenja ostala i dadilja.¹⁸

Zanimanje dojilje se upravo iz ovih razloga smatralo najzahvalnijim i najisplativijim zanimanjem u srednjem vijeku. Među svom poslugom koja je tada radila u domovima gospodara, dojilja je imala privilegirani status. Odnosi koji su se stvarali između dojilja i dojenčadi i njihovih obitelji dokaz su osjećajnih i prijateljskih veza. Te veze su bile dokaz za najravnopravniji odnos koji su mogli uspostaviti ljudi iz različitih staleža. Dojilje su mogle zaraditi dovoljno novca kako bi prehranile svoju obitelj, a dojiljama koje su bile neudane to je bio časni izlaz iz teške situacije. Osim zanimanjem dojilja, žene su uvijek bile ključne u njezi bolesnika.¹⁹

4.4. Razvoj sestrinstva kao primarnog ženskog zanimanja

Prvi nositelj medicinske aktivnosti bila je žena, majka, vođena materinskim instinktom. Žene su bile njegovateljice od početka. Kasnije se i sve češće u medicinske djelatnosti uključuju se i muškarci. Početak organiziranog sestrinstva vezan je uz nastojanje da se ono izdigne kao zvanje iz podređenog položaja u kome se nalazilo zbog neukosti onih koji su ga obavljali i zbog nerazumijevanja društva za njegovo učenje. Bolnice su bile jezovita mjesta koja su se na svaki način uspjela izbjeći. Bile su tamne, zapuštene

¹⁸ *ibidem*, str. 17.

¹⁹ *loc. cit.*

i prljave. Bolesnici sviju vrsta su se gurali u istim odjelima pa čak i u istim krevetima. Pojam higijene jedva da se mogao i nazrijeti. Liječnici nisu prali ruke prije operacijskih zahvata i nosili su istu odjeću u kojoj bi došli na posao, štiteći zapravo sami sebe jednim ogrtačem uprljanim krvlju od prethodnih operacija. A medicinske sestre u to vrijeme sloville su za neobrazovne i lijeve osobe, često pod utjecajem alkohola. Vinko Paulski (1576. - 1669.) prvi shvaća da je potrebno obrazovanje sestara. Osnovao je svjetovno udruženje žena pod nazivom "Dames de Charite" koje su htjele pomoći bolesnima i siromašnima. Provodile su njegu bolesnika u kućama i bolnicama, podučavale u školama, brinule za dječje ustanove i njegovale ranjene u ratovima. Za svoj posao bile su plaćene. U 18. stoljeću razvoj znanosti i medicine značajno utječe na njegu bolesnika. Liječnik organizira, propisuje i određuje, a "sestra" njegovateljica postaje izvršitelj. To je početak radno orijentirane njege bolesnika. Međutim, iako se povećao broj bolnica, uvedena stalna liječnička služba, poboljšana njega bolesnika, prilike u bolnicama nisu zadovoljavale. U to su vrijeme u Engleskoj, Elizabeth Fry i John Howard, proučavali su bolesti i nehigijenske prilike u bolnicama i zatvorima, što je bila novost s obzirom na interese zdravstvene službe, koji su bili usmjereni samo na dijagnozu i tretiranje simptoma bolesti. Elizabeth Fry organizira početkom 19. stoljeća protestantsko društvo sestara milosrdnica koje se posvećuju dobrotvornom radu i njezi bolesnika.²⁰

4.4.1. Florence Nightingale – dama sa svjetiljkom

Sa svim spoznajama njege, u neprimjereno uređenim bolnicama, upoznala se 1840. g. mlada Engleskinja Florence Nightingale nazivana i dama sa svjetiljkom. U Krimskom je ratu obilazila vojnike sa svjetiljkom po čemu je i dobila nadimak. Bila je utemeljitelj modernog sestrinstva. Rođena je 12.05.1820. godine u Firenci u bogatoj obitelji. Florence Nightingale je imala temeljitu filozofsku, literarnu i matematičku naobrazbu, razvijen interes za socijalna pitanja, a posebno za uređenje bolnica i za mogućnosti pružanja pomoći bolesnim osobama. 1842. godine pokazuje zabrinutost za jad i patnju. Sa 24. godine postaje uvjeren da svoj život treba posvetiti skrbi za bolesne, a slijedećih sedam godina proučava sestrinstvo iako joj roditelji to nisu dozvoljavali. Njezina je želja bila da se posveti njegovanju bolesnika. Svoje znanje upotpunjavala je teorijski problemima, tragajući za što boljom organizacijom pružanja zdravstvene

²⁰ Grković-Janović, Snježana, *Sestrinska riječ, između sućuti i dužnosti, Medicinska naklada, Zagreb 2015., str. 188.*

pomoći. Od 1849. g. do 1853. g. boravi u Egiptu, Njemačkoj i Francuskoj, te posjećuje bolnice i ustanove za izobrazbu ženskog bolničkog osoblja. 1853. g. U kasnijim će desetljećima voditi borbu za bolje sanitarne uvjete u sirotinjskim četvrtim.²¹

Organizatorskim sposobnostima, odlučnošću, neumornim i predanim radom Florence Nightingale je uspjela poboljšati zdravstvene prilike i olakšati sudbinu bolesnika. U prosincu 1855. bila je optužena, kako ona, tako i njene sestre za nepoštenje, rastrošnost, neposlušnost, beskorisnost i nemoralnost. Iznijela je pobjedu te je proglašena vrhovnom nadstojnicom Udruge medicinskih sestara za sve vojne bolnice.²²

Njezin je cilj bio osnovati školu za sestre, u kojoj će one biti praktički izobražene za svoj poziv i u kojoj će im biti jasno zašto uče. U sklopu Bolnice svetog Tome (*engl. St. Thomas Hospital*) u Londonu otvorena je 1860. g. prva škola za izobrazbu sestara, po zamisli i planu Florence Nightingale. To je bila prva stručna škola za obrazovanje medicinskih sestara s jasno određenim ciljem. Zato danas s pravom možemo reći da je Florence Nightingale ne samo engleska organizatorica pomoći ranjenima i bolesnima, već da je i utemeljila sestrinstvo kao zvanje s jasno određenim ciljem i posebnom izobrazbom, a 19. stoljeće, zovemo "stoljeće njege" kao zvanja koje se zahvaljujući Florence Nightingale počelo naglo razvijati u Engleskoj pod utjecajem medicine i ostalih znanosti. Njege bolesnika usmjerena je prema bolesniku-čovjeku. Na Florence Nightingale su snažno utjecale sociološke spoznaje o utjecaju uvjeta života i rada na zdravlje ljudi u tadašnjoj Engleskoj, ona vidi unapređenje zdravlja pomoću općih socijalnih mjera, a posebno ističe važnost prosvjećivanja. Poučavati o čuvanju zdravlja žene koje su majke, odgojiteljice, njegovateljice, amateri u liječenju da budu suradnice liječnika, pravi je put kako bi one pomagale, a ne smetale. Sestre, obrazovane u školi Florence Nihtingale, imale su solidno znanje. Škola je ubrzo stekla ugled u svijetu i sestre koje su završile tu školu organiziraju škole i unapređuju njegu u bolnicama SAD, Kanade, Japana, Kine, Indije i Europe. Florence Nihtingale znatno utječe na razvitak sestrinstva jer sa svih strana svijeta traže njezine savjete i mišljenja o planovima zdravstvenog rada, opskrbi bolnica i o zdravstvenoj politici. Zalaganjem poznatog kirurga Billrotha otvorena je 1882. prva škola za sestre u Beču. U razvoju moderne (znanstvene) medicine kraj 19. stoljeća i prvu polovicu 20. stoljeća obilježava

²¹ Brown, Pam, *Florence Nightingale, Illyricum, Zagreb, 1995. str. 12.*

²² *ibidem, str. 31.*

prirodno-znanstvena era. U Francuskoj je Callmete za rad u dispanzeru, prvobitno angažirao radnike muškarce, smatrajući da su oni bliži ljudima kojima treba pomoći. S vremenom se uvidjelo da su za taj posao podobnije žene – sestre posjetiteljice. Tada se javlja i naziv sestra – pomoćnica "ime koje najbolje označuje funkciju i zadatak dispanzerske sestre tj. pomoćnice bolesnog čovjeka i njegove obitelji i pomoćnice zdravih da sačuvaju zdravlje". Iz te je definicije vidljivo da je sestra "služila" i pomagala bolesnom i zdravom čovjeku zajedno s liječnikom, a ne liječniku.²³

4.5. Industrijalizacija – jeftina ženska radna snaga

Pojavom industrijalizacije život žena kućanica uvelike se promijenio. Došlo je do zapošljavanja žena u tvornicama tekstila. Žene su bile zaposlene u prvoj industrijskoj revoluciji u predionicama i tkaonicama. Često su na posao dolazile sa djecom. Rad u tvornici je bio uvijek privremen. Žene su naime dolazile u tvornicu mlade, sa dvanaest ili trinaest godina te su izlazile iz njih kad bi se udale ili rodile prvo dijete. Kasnije kad bi djeca odrasla morale su se vratiti na posao pa i povijesti djecu. To je bio rad na kojem nije bilo mjesta napretku, nekvalificiran, jednoličan, a ritam se s vremenom sve više ubrzavao. Strojevi su bili slabo zaštićeni te su se često dešavale brojne nesreće (odsječene ruke, prsti). Smjene su trajale po četrnaest sati. Odmora skoro pa ni nije bilo, a disciplina je bila stroga. Dodatno su se globile za nedolazak ili kašnjenje. Također žene su bile i seksualno uznemiravane.²⁴

Dolaskom industrijalizacije stvoren je i novi sloj društva, buržoaski. Buržoazija je bila naziv za srednje viši sloj društva. Oni su bili mahom poduzetnici koji su pokrenuli industrijsku revoluciju. Žene iz njihovo sloja bile su najčešće gazdarice u domovima, a zadatak im je bila briga o djeci i obitelji.²⁵ Po tome su se uvelike razlikovale od žena nižeg sloja jer djeca iz najsiromašnijih slojeva su pripadala radništvu i tvornicama jer se zapošljavala od ranih godina. Tvorničari su smatrali žene idealnom radnom snagom jer su se žene lakše prilagođavale radu na strojevima. Pored toga bilo im je puno lakše naređivati i bile su jeftinija radna snaga jer im se za isti posao koji rade i muškarci isplaćivalo pola iznosa. Nakon napornog radnog dana u tvornici žene su se vraćale

²³ *ibidem*, str. 42.

²⁴ Perrot, Michelle, *Moja povijest žena, Ibis grafika d.o.o., Zagreb, 2009. str. 140.*

²⁵ *ibidem*, str. 141.

svojim obiteljima te svu preostalu energiju posvećivale djeci, muževima i kućanskim poslovima.²⁶

4.6. Obrazovna politika za žene Banske Hrvatske na prijelazu u 20. stoljeće

Za vrijeme banovanja Ivana Mažuranića, hrvatske zemlje doživljavale su val modernizacije. Upravo će obrazovanje kao jedan od segmenta hrvatskog društva doživjeti velike promjene. Žensko obrazovanje, bilo je još uvijek aktualno pitanje koje su postavljali filozofi, psiholozi te predstavnici školskih vlasti. Još uvijek su bile zastupljene tradicionalno patrijarhalne vrijednosti koju su ženu određivale napose kao majku i kućanicu, no pored svega novi građansko društvo tražilo je i novu, tzv. pravu ženu. Mažuranićeve reforme u školstvu donijele su boljitak u smjeru prevladavanja razlika između seoskih i gradskih sredina u obrazovanju djece, a zatim i u obrazovanju ženske djece kao i položaja žena učiteljica u odgojno - obrazovnom sustavu. Četverogodišnje pučke škole postale su obavezne za svu djecu bez obzira na razliku u vjeri i crkvi te spolu. Također žensko učiteljstvo se izjednačilo sa muškim skoro u svim pravima. Reforme bana Mažuranića bile su i jedne od prvih pokušaja kako prevladati rodnu nejednakost. Prevladavanje rodne nejednakosti ogledalo se upravo u boljem i kvalitetnijem obrazovanju te samoobrazovanju žena. Na taj način se podizala i samosvijest žena o njihovoj ravnopravnoj ulozi u stvaranju uvjeta na društvenoj ljestvici.²⁷

"Žensko pitanje" nije bilo samo tipično za hrvatsko društvo u tom razdoblju, ono se uvelike nametalo i u Europi. Napose u Francuskoj. Još uvijek je bilo uvriježeno mišljenje da se žena jedino u društvo može afirmirati kao kućanica i majka. Veliki pomak u izražavanju stavova o ženinoj ulozi u društvu donio je francuski filozof i pedagog Georges Lefevre u članku "Prava žene na obrazovanje". On iznosi mišljenje da bi upravo obrazovanje trebalo biti to koje bi ženi pomoglo da raskine tradicionalne predrasude koje im se nameću naraštajima. Navodi i to kako se žene guši te kako im se pokušava spriječiti izlazak iz zatvora, odnosno obitelji. Sebičnost muškaraca je u svemu tome imala najveću ulogu. U nastavku članka navodi da modreno društvo vapi za sposobnim ženama. I to da se ne ogledaju samo kao pravnice, činovnice, liječnice

²⁶ *ibidem*, str. 142.

²⁷ Jagić, Suzana, *Jer kad žene budu žene prave... Uloga i položaj žena u obrazovnoj politici na prijelazu u XX. stoljeće, Povijest u nastavi, Vol. VI., No. 11 2008. str. 77.*

nego da i zadiru u tajni svijet muškarca, njihovu politiku.²⁸ Tako su se Francuskinje polako počele penjati na društvenoj ljestvici. Imale su glasačko pravo i slobodu u javnom djelovanju i govoru. U ostalim europskim zemljama se također raspravljalo dokle smije ići daleko s obrazovanjem žena. Skandinavske zemlje su bile jedne od prvih zemalja koje su poticale obrazovanje žena. Primjerice, Švedska je bila vodeća u obrazovanju žena za različita privredna zanimanja, a Finkinje su pravo glasa dobile 1906. Žene u Francuskoj i Hrvatskoj morale su na pravo glasa čekati sve do završetka Drugog svjetskog rata. Kada se uspoređi sa Francuskom i Hrvatskom. Jedan od glavnih zagovaratelja o višem statusu školovanih žena u Češkoj i Poljskoj bio je Stjepan Radić. On je naime u svojim govorima poticao da se i hrvatske žene obrazuju jer će upravo one morati obavljati sve poslove koje su do tada isključivo obavljali muškarci.²⁹ Sedamdesetih godina 20. stoljeća javnim istupima Marija Jambrišak i Marija Fabković uzdrmale su svoje zatvorene sredine. Marija Jambrišak se zalagala za opći napredak školstva, status učiteljica te je zato i zovu "prvakinja hrvatskog učiteljstva". Njezinom upornošću utemeljeni su Klub učiteljica te su otvarani djevojački internati i Ženske obrtne škole.³⁰ Marija Fabković se pak zalagala za tjelesni odgoj u Hrvatskoj. Bila je i prva izvjestiteljica iz Hrvatskog sabora i samim time i prva hrvatska politička novinarka, također i borkinja za status, obrazovanje i prava žena.³¹

Spolna razlika je u 20. stoljeću bila vrlo važna u odgoju i obrazovanju. Dječaci i djevojčice su se morali odvojeno obrazovati. Osim spolne razlike u obrazovanju se radila i razlika među staležima odnosno djevojke iz grada su imale potpuno drugačiju literaturu od djevojaka iz sela. Najčešća literatura djevojaka iz sela bili su priručnici o pomoći u kući. Tjelesna kultura se također razlikovala te isticala spolnu razliku. Za djevojčice su bile namijenjene jednostavne gimnastičke vježbe, dok su dječaci gimnastiku vježbali na spravama. Isključiva zadaća gimnastike kod djevojčica bila je utjecaj na zdravlje djevojčica kako bi one mogle davati svoj obol u reprodukciji društva.³²

²⁸ *ibidem*, str. 81.

²⁹ *ibidem*, str. 90.

³⁰ Čorić, Tomislav, *Petsto hrvatskih žena, Večernji list d.o.o., Zagreb 2018. str. 118.*

³¹ *ibidem*, str. 88.

³² Jagić, Suzana, *op. cit.*, str. 91.

4.6.1. Prve škole

Glavninu osnovnih škola u selima i gradovima činile su tzv. glavne škole. Glavne škole dijelile su se na "uzorne" ili normalke te niže realke. Niže realke davale su naobrazbu za privrednu djelatnost. Takve realke bile su najčešće ovisne o ekonomskoj zaostalošću tadašnje Hrvatske. Osim nižih realki, u to doba počelo je i otvaranje trgovačkih škola. Takve škole bile su namijenjene samo dječacima. Veliki pomaci u obrazovanju vidljivi su otvaranjem više djevojačke škole u Zagrebu 1868. Poslije zagrebačke škole svoje svjetlo dana doživjele su i škole u Požegi, Varaždinu, Osijeku i Karlovcu. Uprava zagrebačke više djevojačke škole kasnije otvara i šivaću i ribarsku školu. Škola je bila zadužena osposobiti djevojke u ručnom radu za potrebe kućanstva i obrta. Osim ručnog rada, učenice su imale naobrazbu i iz ostalih predmeta. Uz zagrebačke obrtne škole, postojala je i škola u Sisku koja je bila samostalna dok su ostale bile spojene s pučkim školama i prema tome su bile nesamostalne. Osim obrtnih škola djevojke su mogle pohađati i glazbene škole te na primaljskom učilištu u Zagrebu.³³ Otvaranjem stručnih škola i uključivanjem djevojaka u iste počeli su se ostvarivati uvjeti za stručno školstvo, a ono je ujedno bilo i početak privrednog razvitka. Ono što je još uvijek zabrinjavalo u obrazovanju žena bio je pristup žena visokom obrazovanju. Prva takva škola otvorila se u Zagrebu 1892. Škola je bila orijentirana modrenim jezicima i svjetskoj književnosti. Prva četiri razreda dobivala su najjednostavniju naobrazbu, a zatim se od petog razreda dijelilo na tri smjera (pedagoški smjer, latinistice i opći smjer). One koje bi završile pedagoški smjer mogle su raditi kao privremene učiteljice pučkih škola.³⁴

4.6.2. Sveučilišta

Ranije spomenute Marija Jambrišak i Marija Fabković zahtijevale su pravo pristupa visokom obrazovanju na zagrebačkom sveučilištu. Zahtjev za izvanrednim slušanjem kolegija bio im je odobren 1895. Tek 1901. je na snagu stupila dozvola za redovni studij za djevojke. Djevojke su mahom na sveučilištima upisivale kolegije tehničkih i prirodoslovnih struka kako bi srušile predrasude o ženskim mogućnostima i zanimanjima. Uglavnom se radilo o učiteljicama koje su bile osuđene na rodnu diskriminaciju te i na slabo razumijevanje između spolova. Sve to bili su poticaji

³³ Ograjšek Gorenjak, *Ida, Reforma obrazovnog sustava kao jedno od ključnih društvenih pitanja 19. stoljeća, Radovi*, Vol. 39, No. 1, 2007. str. 70.

³⁴ Jagić, *Suzana, op. cit.*, str. 62.

ženama za osnivanje ženskih strukovnih udruženja. Takva udruženja su pokušavala poboljšati ekonomski prosperitet svojih članica i to u vrijeme kada su se žene još borile sa tradicionalnim predrasudama, kada su bile lišene osobnih i građanskih prava, kada su imale ograničena prava oko nasljeđivanja. Uz sve to, žene u Hrvatskoj su na prijelazu stoljeća uspjele prevladati sve tadašnje nezamislive prepreke te uspjele izboriti pravo na obrazovanje. Ovakav tip visokog obrazovanja zapravo nije trebala većina hrvatskih, a ni francuskih djevojaka. Visoko obrazovanje bilo je mahom namijenjeno za kćeri iz građanskih obitelji koje se nisu uspjele udati. Većina žena koje su se trebale obrazovati, poučavale su se do te mjere da budu dobre majke. Sveobuhvatni odgojno obrazovni sustav trebao je težiti tome da se sve ženine tjelesne i duhovne sposobnosti razvijaju prema ciljevima koje ih čekaju u budućem životu, a to je donošenje potomka na svijet te odgajanje istih da služe domovini.³⁵

Mažuranićeve reforme o školstvu uvelike su doprinijele boljitku obrazovanja žena. Poboljšao se položaj žena u odgojno obrazovnom sustavu, ukinule su se vidljive razlike između seoskih i gradskih škola, s vremenom se povećao broj djevojčica koje su bile polaznice škola. Nejednakost je i dalje bila prisutna, a najviše se vidjela u visokom obrazovanju.³⁶

³⁵ *ibidem.*, str. 69.

³⁶ *ibidem.*, str. 70.

5. ULOGA FEMINIZMA U NAPRETKU OBRAZOVANJA ŽENA

Feminizam je društveni pokret i svjetonazor koji se zalaže za unaprjeđenje položaja žena uklanjanjem spolne dominacije i diskriminacije i promicanjem rodne jednakosti u svim područjima života.³⁷

Danas je pravo glasa pravo svake osobe bez obzira na spol. Međutim nije uvijek tako bilo. Krajem 18.stoljeća bile su bez ikakvih prava i mogućnosti, a žene koje su se udale smatrane su vlasništvom svojih muževa. Muževi su posjedovali ženine stvari, novac i zemlju. Žene nisu smjele trošiti novac bez muževog ili očevog dopuštenja, a u slučaju rastave sve bi pripalo muškarcu. U to vrijeme žene su imale ulogu domaćice, supruge i majke, a za važnije društvene i političke odluke bile su u potpunosti isključene. Takva nepravda prema ženama očitovala se kroz sva razdoblja povijesti pa sve do prosvjetiteljstva kada su se žene pobunile i počele zauzimati za svoja prava i jednakost. Među prvima koja se pobunila je bila Mary Wollstonecraft napisavši djelo „*Obrana ženskih prava*“ u kojem autorica traži ukidanje dvostrukih mjerila muškog i ženskog ponašanja, iznosi zahtjeve za prava žena na neovisan rad, školovanje, građanski i politički život. Djelo je doživjelo veliki uspjeh, a Mary Wollstonecraft je sufražetkinjama bila uzor te se smatra kamenom temeljcem modernog feminizma.³⁸

Žene su se dugo morale boriti za ostvarenje prava glasa i već tada organiziraju udruge i prosvjede kako bi se izborile za svoje mjesto u društvenom i političkom okruženju. Prve od glavnih pokretačica za pravo glasa u svijetu bile su sufražetkinje³⁹. Naziv sufražetkinje potiče od engleske riječi *suffrage* što znači izborni glas, odnosno označava pokret za žensko pravo glasa, a još je poznat i kao sufražetski pokret. Sufražetkinje su se zalagale za legalna prava žena da sudjeluju u nacionalnim i lokalnim izborima te su se borile za ulazak u muški svijet političkog života. Smatrale su da će ostvarivanjem prava glasa postići nestajanje svih ostalih oblika diskriminacija žena te da će pritom steći prava na rad, vlasništvo i obrazovanje.

³⁷ Hrvatska enciklopedija, [Dostupno na: <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=19203>] [Pristupljeno dana: 7.9.2021.]

³⁸ Hrvatska enciklopedija, [Dostupno na: <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=19203>] [Pristupljeno dana: 7.9.2021.]

³⁹ Engl. *suffragettes*, prema lat. *suffragium*: crjepić kojim se glasovalo), pobornice legalnoga prava žena da glasuju na nacionalnim i lokalnim izborima, te ravnopravnosti žena i muškaraca u svim područjima javnoga i političkoga života.

Borba sufražetkinja za pravo glasa trajala je sedamdeset i dvije godine. Početkom 20. stoljeća, nakon velikog broja štrajkova glađu i ekstremnih prosvjeda u kojima su razbijale prozore, izloge, demolizirale ulice, sufražetkinje u Europi i svijetu su ostvarile pravo glasa.

Žene u Hrvatskoj su tek 1945. godine prve na prostoru bivše Jugoslavije ostvarile pravog glasa, a njihov početak za borbu obilježava potez učiteljice Marije Jambrišak⁴⁰ koja je 1871. godine na Markovom trgu na Prvoj općoj učiteljskoj skupštini zahtijevala iste radne uvijete i plaće kako za muškarce tako i za žene. Osim nje, najpoznatija hrvatska sufražetkinja je bila Marija Jurić Zagorka koja se borila za puna građanska i ženska prava. Unatoč tome što je često bila napadana, neshvaćena i osporavana borila se za nacionalna prava, za politički i socijalno potlačene te za priznavanje ženskih prava i vrijednosti.⁴¹

Pojava sufražetkinja bila je samo preteča razvoju feminističkom pokretu, odnosno sufražetski pokret pripada prvom od ukupno tri vala feminizma. Jedna od glavnih razlika između današnjih feministica i sufražetkinja je u tome što feministice u svojoj ideologiji zagovaraju pravo na pobačaj kao jedan od temeljnih ženskih prava dok su sufražetkinje bile protiv pobačaja jer su u svojoj ideologiji smatrale da su prava majke i djeteta usko povezani.⁴²

5.1. Tri vala feminizma

Feminizam se odvijao u tri vala. U prvom valu je prvi svjetski rat bio najvažnija prekretnica nakon kojeg se mijenja odnos žena i javnog prostora. Nedostajalo je muške radne snage pa su se mahom zapošljavale žene. Žene su tako postale članice društvene zajednice. Ostvarivanje prava na glas prve su ostvarile Šveđanke 1867. Većina skandinavskih zemalja je odluku o pravo na glas donijela prije Prvog svjetskog rata. Nakon Prvog, a većinom i Drugog svjetskog rata. Žena je postala jednako čovjekom kao i muškarac, sa istim vrijednostima i ljudskim pravim. Također dobile su mogućnost u društvenim, kulturnim, političkim te ekonomskim sferama privatnog i javnog života.⁴³ U modnom svijetu je glavnu ulogu odigrala modna dizajnerica Coco

⁴⁰ Ćorić, Tomislav, *Petsto hrvatskih žena*, op. cit. str. 118..

⁴¹ *ibidem*, str. 125.

⁴² Vidaković, Dina, *Sufražetkinje i pokret za ženska prava*, *Essehist*, Vol. 3, No. 3, 2011. str. 71.

⁴³ Mihaljević, Damirka, *Feminizam šta je ostvario?* *Mostariensia*, Vol. 20, No. 1-2, 2016, str. 149.

Chanel. Coco je ženama s modom hlača i skraćenom kosom dala po prvi put muške osobine, samopouzdanje i neovisnost. Iako je u pravnom smislu došlo do velikih promjena, te promjene nisu pratile socijalne norme.⁴⁴

Drugi val isplivao je privatne probleme u bračnim odnosima (nasilje, razvod) na javnu površinu. Tjelesno i psihološko zlostavljanje, vrijeđanje, ponižavanje, silovanje u braku postali su javni problem. Ženi je u ovom periodu priznato pravo da sama može odlučivati o rađanju djece, kontracepciji i moralnosti pobačaja. Također je bila dozvoljena i rastava. Također desio se napredak u promjeni rodni odnosa. Nestala su ženska prava, a javlja se pojam rodna jednakost. Feminizam drugog vala bio je izražen kroz pojam sestrinstva. Sestrinstvo je pružalo osjećaj pripadnosti i solidarnosti utemeljen na ženskom pogledu na svijet.⁴⁵ Tako se feminizam otvorio prema lezbijkama. Vodstvo feministkinja nije se slagao i nije dopuštao da se heteroseksualnost uplete u pore feminizma. Naposljetku je takav stav doveo u pitanje i sami pojam sestrinstva te je vodstvo, odnosno Betty Frieden promijenila stav, ali odnos lezbijki i feminizma ostao je isključivo na razini političke korektnosti.⁴⁶

U ostvarivanju ravnopravnosti žena u okončavanju rodni uloga svoj doprinos je donio treći val. Potaknuto je dublje razmišljanje o rodni i drugim društvenim odnosima. Rješavanje rodni odnosa smatra se najvećim napretkom unutar feministički teorija. Feminizam trećeg vala smatrao je rasu, socijalnu klasu i transrodna prava glavnim pitanjima. Također je skrenuta pozornost na podršku samohranim majkama, poštivanja prava majki koje rade i majki koje odluče napustiti karijeru radi odgoja djece.⁴⁷

⁴⁴ *ibidem*, str. 150.

⁴⁵ *ibidem*, str. 151.

⁴⁶ *ibidem*, str. 154.

⁴⁷ *ibidem*, str. 156.

6. POLOŽAJ ŽENA U PRVOM SVJETSKOM RATU

Prvi svjetski rat vojni je sukob koji se odvijao na više kontinenata između zemalja članica Antante (Francuska, Velika Britanija i Rusija) i država saveznica (SAD, Japan, Italija, Rumunjska, Grčka itd.) te članica Trojnoga saveza tj. Centralnih sila koje su činile Njemačka i Austro-Ugarska zajedno sa njihovim saveznicama Osmanskim carstvom i Bugarskom. Prvi svjetski rat službeno je započeo 28. srpnja 1914. godine objavom rata Austro-Ugarske Srbiji, kao posljedica atentata na austrougarskog prijestolonasljednika, nadvojvodu Franju Ferdinanda u Sarajevu 28. lipnja 1914.⁴⁸

Pojava Prvog svjetskog rata i svih događaja koji su nastupili s njim, donosi neopisive promjene u ljudsku svakodnevicu te dolazi do temeljite promjene u društvenoj strukturi, gledajući iz aspekta više društvenih razina. Sa aspekta žene, sveobuhvatan razvitak žene u ovom periodu uvjetovale su tri glavne promjene.⁴⁹

Prva se odnosi na potrebe industrije uslijed militarizacije za radnom snagom, koja se uslijed nedostatka muške radne snage, okrenula za ženskom. Rast industrijskog gospodarstva, ratna mobilizacija radničke klase i stvaranje velikog broja radnih mjesta koje je u kratkom roku bilo potrebno popuniti, otvorilo je mogućnost zapošljavanja žena koje rade kao telefonski operateri, tajnice, učiteljice i šira radnička klasa. Uslijed nedostatka muške radne snage prilikom masovne mobilizacije, ženama se otvorila mogućnost ne samo rada, nego i osobnog razvoja i učenja, osamostaljivanje te micanje od svakodnevne dosadašnje kućanice. Druga promjena koja je znatno utjecala na obiteljske odnose, demografiju i položaj žena jest pojava kontracepcije. Ženama je pružena mogućnost kontrole rađanja, uz smanjenje bojazni otkaza uslijed trudnoće te odluka o imanju djece. Treća promjena ogleda se u dolasku tehnologija koje su skraćivale vrijeme prilikom obavljanja svakodnevnih kućanskih aktivnosti, obveza ili dužnosti.⁵⁰

1914. godina u Europi je osim po početku krvavog sukoba, ostala zapamćena i po peticijama u znak potpore za davanje prava glasa ženama pri općinskim izborima. U Velikoj Britaniji zabilježena je represija na udruge za promicanje prava glasa ženama. Iznenadni je rat zaustavio djelovanje sufražetskog pokreta te je ujedinio žene u

⁴⁸ Hrvatska enciklopedija. Dostupno na: <https://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=59137> [Pristupljeno dana: 9.9.2021.]

⁴⁹ Roberts, John Morris. *Povijest Europe. Povjesnica*, Zagreb 2002.. str. 179.

⁵⁰ *ibidem*, str. 180.

mnogim zemljama u brizi oko države i opće dobrobiti, čime je privremeno obustavljeno zagovaranje prava glasa žena. Uslijed brzo nastale sveopće neimaštine u kućanstvima radničkog i zemljoradničkog sloja kao posljedica odlaska muškaraca na bojište, vlade mnogih zemalja (Francuska, SAD, Velika Britanija) su odobrile ženama mobiliziranih vojnika novčane naknade u cilju dizanja morala. Žene su se na selima pozivale na veći angažman u poljima s obzirom na to da su muškarci bili odsutni, a u gradovima na pružanje pomoći nemoćnima i zbrinjavanje ranjenika. Velika Britanija je ženama davala najveću naknadu, dok su u Francuskoj i SAD-u one bile zanemarivo male.⁵¹

Prvi svjetski rat značajno je utjecao na povećanje industrijske proizvodnje uslijed mobilizacije i velike potražnje za dobrima koja su se trošila na bojišnici. Pritom se ponajprije misli na oružje i streljivo, ali i na hranu i odjeću. Žene su u industriji imale ulogu prilikom rada na pokretnim linijama u masovnoj proizvodnji. Osim toga, radile su i u industrijskoj proizvodnji hrane te tekstilnoj industriji. Pojavom masovne mobilizacije radničke klase te uslijed povećanja industrijske proizvodnje, dogodio se paradoks koji se očitovao istovremenom nezaposlenošću i manjkom, odnosno nedostatkom radne snage. Rješenje se pronašlo u zapošljavanju žena, čiji su muški pripadnici obitelji bili na bojištu te su i same trpile ekonomsku neimaštinu. Nakon prvotnog otpora industrijalaca za zapošljavanje žena zbog straha od pomanjkanja discipline, nakon prvotnog otklona prema ženama i uslijed iznimne potrebe, situacija zapošljavanja ženama je omogućila prijekopotrebnu ekonomsku slobodu, iako na teži način i uz mukotrpan rad. Broj zaposlenih žena se povisio za 50%, zahvaljujući omogućavanju rada ženama gotovo svih generacija u gotovo svim područjima rada. U zanimanjima u kojima su se muškarci smatrali nezamjenjivima, prijetnja od prekidanja proizvodnje ili nastavka djelovanja omogućila je zapošljavanje žena.⁵²

Protekom vremena ukazala se potreba za dodatnim prekvalifikacijama žena za različita tzv. „muška zanimanja“ (trgovac, vozač, poštar, računovođa, bankar i sl.). Posljedica navedenog očitovala se u prijeko potrebnom povećanju slobode i samopouzdanja što se ogledalo u promjeni mode i naglašavanju ravnopravnosti. Slijedom navedenog povećala se proizvodnja dolaskom žena na sve šira radna mjesta. S vremenom su žene činile preko 60% zaposlenika iako su bile plaćene manje od

⁵¹ DUBY, Georges, PERROT, Michelle, *A History of Women: Toward a Cultural Identity in the Twentieth Century*. Cambridge; London, 2002.: The Belknap Press of Harvard University Press. str. 25.

⁵² Cravetto, Enrico i drugi (2008). *Povijest 16: Prvi svjetski rat i poslijeratna Europa (1914.-1936.)*. Zagreb: Europapress holding. str. 123.-124.

muškaraca. Broj zaposlenih žena povećala se sa prijeratnih 26% na 35%. Novonastala je situacija povećala odgovornost žena, promijenila njezinu ulogu i strukturu obitelji. Njihovo je djelovanje u ovim kriznim godinama stavljalo u pitanje njihovu podređenost, budući da su se iskazale kao glave obitelji, radnice i majke. Odlazak muške populacije na bojište ostavio je za sobom brojna slobodna mjesta i veliki broj žena bez ekonomske sigurnosti. Žena je morala preuzeti ulogu očeva, radnika, zemljoradnika, ali i nastaviti s ulogama majke i domaćice. Sve navedeno svakako je omogućilo veće samopouzdanje i mobilnost žena.⁵³

6.1. Zanimanja žena u prvom svjetskom ratu

Možda jedno od najznačajnijih zanimanja žena u prvom svjetskom ratu jest medicinska sestra. Iako su neke države dopuštale ženama služenje vojske kao medicinske sestre već krajem 19. stoljeća, ta se praksa ustalila tek u prvom svjetskom ratu kada se potreba za medicinskim osobljem znatno povećala. Vojna služba žena uvelike se razlikovala ako promatramo više država.

6.1.1. Sjedinjene Američke Države

U SAD-u je služba žena u mornarici predstavljala punopravno članstvo u vojsci. Vojni korpus medicinskih sestara u SAD-u je uspostavljen već 1901. godine i predstavlja značajan korak u uključivanju žena u vojnu službu, premda im nije omogućen vojni status i sva prava kao muškim članovima vojske. Uslijed velikog nedostatka različitog osoblja, 1916. godine se ženama omogućava uvrštavanje u redove mornaričkih podčasnika. Do kraja rata gotovo 12.000 žena služe u američkoj vojsci kao regruteri, prevoditelji, činovnici i sl. Do kraja rata marinci i obalna straža također uključuju žene u svoje redove te su uživale jednaka prava kao i muškarci. U američkoj je vojsci služilo oko 34 000 žena, iako je većina obavljala posao medicinskih sestara u pomoćnim vojnim kapacitetima te s toga nisu imale pravo na vojni čin ili bilo koju vrstu vojne naknade. Gotovo 10 000 medicinskih sestara otputovalo je u Belgiju, Englesku, Francusku ili Srbiju. Crveni je križ također slao medicinske sestre i službu za moral u Francusku i druge države. Američka telefonska i telegrafska tvrtka (AT&T) poslala je

⁵³ *Duby, Georges, Perrot, Michelle, op. cit. str. 27.*

više od 220 bilingvalnih telefonskih operatera, često zvanih „Hello Girly“, uz oko 350 doktora i volontera.⁵⁴

6.1.2. Velika Britanija

Promatrajući Veliku Britaniju također se omogućilo ženama sudjelovanje u ratu do čijeg je kraja gotovo 100.000 žena sudjelovalo u nekoj od sljedećih uloga: medicinske sestre, civilni volonteri ili u sklopu ženskih vojnih jedinica. Početkom rata je bilo najpopularnije civilno volontiranje, dok se do kraja rata popularizirala uloga žena na bojištu kao medicinske sestre. Do kraja rata Velika Britanija je formirala uniformirane jedinice ženske vojske kojima se plaćala vojna služba. One su nazvane *Women's Army Auxiliary Corps* (WAAC ili Ženska pomoćna vojna trupa) te su u proljeće 1917. brojile 40.000 članica, od kojih je 12.000 poslano u rat. Nedugo zatim uspostavljene su pomoćne ženske mornaričke i zračne trupe. Navedenim je razvidna važna ženska uloga u ratu.⁵⁵

6.1.3. Njemačka

U Njemačkoj je bilo dozvoljeno sudjelovanje ženama u ratu, no isključivo u civilnim snagama. Postojali su zagovarači povećanja uloge žena u ratnim i industrijskim potrebama, ali to na početku rata nije usvojeno. Ženama je dozvoljen rad u industrijskoj ratnoj proizvodnji gdje je do kraja rata radilo više od 700.000 žena. Tek prilikom nedostatka vojne snage 1917. godine, dozvoljeno je novačenje žena u pričuvne, stražnje, marginalne vojne položaje u tzv. ženski pomoćni program. Te su žene bile zaposlene u opskrbnim skladištima, skladištima streljiva, u bolnicama te kao činovnice.⁵⁶

6.1.4. Rusija

Za razliku od ranije navedenih država, Rusija je od početka rata regrutirala veći broj žena u vojne redove. Nakon pada monarhije unovačen je prvi val, boljševičkom revolucijom drugi val, dok je treći val vidljiv tijekom građanskog rata i povlačenja Rusije iz Prvog svjetskog rata. Žene su radile u industriji i činile gotovo polovinu radne snage. Postojale su žene koje su bile u pješastvu i konjici prerusene u muškarce. Iako je vlada

⁵⁴ Sowers, Richard. (2003). *Women Combatants in World War I: A Russian Case Study*, str. 4., [Dostupno na: <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a414547.pdf>] [Pristupljeno: 7.9.2021.].

⁵⁵ *ibidem*, str. 7.

⁵⁶ *ibidem*, str. 9.

vojsku odredila kao isključivo mušku profesiju, zabilježeni su brojni slučajevi, u kojima su žene aktivno sudjelovale u vojsci, čak i nakon što je otkriven njihov pravi spol. I dok se većina žena maskirala, bilo je i onih koje se nisu skrivale. Također su poznati i slučajevi ženskih pilota.⁵⁷

Iako je pojavom rata povećana razina ženske slobode, mobilnosti i samopouzdanja, s krajem se rata sve vratilo u predratno stanje s naglašenom rodnom diskriminacijom. Većina je žena otpuštena iz tvornica i ostalih radnih mjesta te su vraćene u prvobitnu ulogu kućanica, majki i supruga. Uslijed povećanja muške radne snage prilikom razvojačenja, morala su se osloboditi radna mjesta što je učinjeno otpuštanjem žena. Posebice se veliki problem ogledao u otpuštanju žena koje su u okolnostima rata postale udovice. Nakon rata i velike recesije, masovna otpuštanja su vratile ženama potrebu za borbom za svoja prava. Tako su već 1918. pokrenuti brojni štrajkovi kojima se htjelo održati radna mjesta i minimalne plaće jednake muškarcima.⁵⁸ Međutim, rat je donio i pozitivne korake u borbi žena za njihova prava. Sve veći broj žena ulazio je u parlamente čime sve veći broj država postepeno usvaja ženska prava. Neposredno nakon Prvoj svjetskog rata velik broj država ženama daje pravo glasa.

⁵⁷ *ibidem.* str. 11.

⁵⁸ Željko, Darija, *Obiteljskopравни položaj žena u Hrvatskoj u razdoblju od 1914. do 2014. godine*, *Pravnik: časopis za pravna i društvena pitanja*, Vol. 47 No. 96, 2014. str. 26.

7. ULOGA ŽENA U DRUGOM SVJETSKOM RATU

Vojni sukob između članica sila Osovine, odnosno Trojnoga pakta – Njemačke, Italije i Japana te njima pridruženih saveznika: Mađarske, Rumunjske, Bugarske, Finske, Srbije, NDH i dr., i Saveznika – SSSR-a, SAD-a, Velike Britanije i Francuske te zemalja koje su im se pridružile: Kanade, Australije, zemalja Latinske Amerike i dr., koji je trajao od 1. rujna 1939. do 2. rujna 1945. U njem je sudjelovala čak 61 od ukupno 67 svjetskih država, a sam rat vodio se na teritoriju čak 40 država.⁵⁹

Drugi svjetski rat je kao jedan od najkrvavijih i najbrutalnijih sukoba ljudske povijesti predstavlja razdoblje u kojemu žene silaze s društvenih margina i aktivno se uključuju u društvo. Kao što je ranije navedeno, u Prvom svjetskom ratu žene su većinom predstavljale pozadinske snage i radničku klasu, osiguravale su gospodarske i ekonomske resurse koji su bili potrebni za ratovanje te su održavale društveno – političke sustave dok su muškarci bili na bojištima. Drugi svjetski rat prikazuje određeni pomak u položaju žena koje su osim radnica u tvornicama i na poljoprivrednim dobrima postale i aktivne sudionice rata. Žene su borci, vojnici, piloti, pripadnice pokreta otpora i zločinci.⁶⁰

U Velikoj Britaniji prva veća regrutacija žena započela je 1941. godine, a kroz naredne je tri godine ukupno regrutirano 125.000 žena dok ih je 430.000 volontiralo. Prva plaćena ženska vojna jedinica u Velikoj Britaniji bila je Pomoćna Teritorijalna Služba (ATS) čije su pripadnice za svoj rad dobivale dvije trećine iznosa plaće koju su dobivali muškarci. To je ujedno i prva ženska jedinica koja je poslana na bojište, a funkcija im je bila nadzirati vojni odnos regrutiranih žena kao rodni komesari. Određene članice dobile su i zrakoplovne činove. Unatoč dobrim rezultatima ženske postrojbe, Britanci nisu bili pobornici osnivanja isključivo ženske postrojbe u svrhu promoviranja feminizma, već su uspostavljane miješane postrojbe za rad na što učinkovitiji način.⁶¹

Kao i kod Britanaca u SAD-u je uloga žena u Drugom svjetskom ratu bila mnogo veća negoli u Prvom svjetskom ratu. Žene su radile u ratnoj industriji, ponajviše u izgradnji brodova, vozila, letjelica i oružja. Radile su i u tvornicama i postrojenjima streljiva,

⁵⁹ Hrvatska enciklopedija. Dostupno na: <https://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=59137#poglavlje60464> [Pristupljeno dana: 9.9.2021.]

⁶⁰ Delić, Tonka, Mataija, Valentina: *Uloga žena u Drugom svjetskom ratu*, *Essehist*, Vol. 7, No. 7, 2015., str. 98

⁶¹ *ibidem*, str. 99.

pružale su logističku potporu vojnicima te imale pristup područjima do tada rezerviranim samo za muškarce. Također, sudjelovale su kao medicinske sestre na bojištu te je općenito zabilježen porast žena koje služile u vojsci. 400.000 žena je tijekom rata sudjelovalo u vojnim operacijama na raznim namještenjima, od čega je 500 njih izgubilo život. Unatoč tome, SAD je odlučio ne koristiti žene u bitkama jer javno mnijenje to ne bi toleriralo. Tek 1948. godine žene su bile službeno priznate kao stalni dio američke vojske. 1943. godine osniva se Ženski Vojni Korpus (WAAC) i pokazalo se da su žene zadovoljavale fizičke, intelektualne i psihološke standarde za obavljanje potrebnih zadataka. Osim WAAC-a postojala je i postrojba pod nazivom Ženske Zračne snage (WASP) koja je osnovana 1943. godine čija je uloga prije svega bila prijevoz opreme. Osim navedenog žene su obnašale i ulogu špijuna u Uredu za strateške usluge (OSS), preteči CIA-e.⁶²

Razvoj „novog poretka“ za žene u Njemačkoj započinje nedugo nakon Prvog svjetskog rata. Slijedeći primjer ostalih zemalja, ženama se već 1919. daje pravo glasa, a formalnu jednakost postižu Weimarskim ustavom. Navedeno je predstavljalo veliki pomak budući da je ženama u Njemačkoj do 1908. godine bila zabranjena politička aktivnost te su bile u podređenom položaju. U 30. godinama 20. stoljeća naglo jača Nacistička stranka, koji ne pokazuje pretežitu naklonost ženama i pravima istih. Nacisti nisu u članstvo primali žene niti su ih navodili na glasačkim listićima, premda je mali broj žena pak uspio vršiti određene niže rangirane dužnosti u Nacističkoj stranci. Dolaskom Hitlera na vlast započinje proces ukidanja prava žena i vraćanje žena u pozicije u kojima su bile prije Prvog svjetskog rata. Hitlerovo osobni stav nije bio blagonaklon prema ženama i htio ga je promaknuti na državnu razinu ukidajući ženama sva prava. 1933. godine dolazi do ukidanja ženskog prava glasa, a od žena u Njemačkoj se zahtijeva politički komformizam. Emancipaciju žena Hitler ne priznaje te i za to optužuje Židovke čime je htio ukloniti Židovke iz njemačke politike i slomiti pokrete za neovisnost žena. Porastom ratnih potreba sve veći broj žena zapošljava se u industriji.⁶³

Hrvatska kao dio Kraljevine Jugoslavije ulazi u Drugi svjetski rat 1941. godine napadom Njemačke. Splet dualnosti vlasti na teritoriju Hrvatske dovodi do izrazito burnog razdoblja za građane. Nezavisna Država Hrvatska kontinuirano je tokom svog

⁶² *ibidem*, str. 99.

⁶³ *ibidem*, str. 100

postojanja nastojala svoje zakone prilagoditi onima trećeg Reicha. Uvođenjem njemačke ideologije prelijevaju se i ideje o podčinjenom položaju žena. 1941. godine osnovana je Ženska loza Hrvatskog ustaškog pokreta s ciljem preporoda naroda i obnove društva. Navedeni ogranak izdaje časopise koji glavninom predstavlja idealizirani lik žene koja je podčinjena muškarcu uz naglasak na oplakivanje, molitvu, mučeništvo i sl. Nastankom Nezavisne Države Hrvatske se podrazumijevalo da je nova država nadahnuta nacionalizmom i katoličkom vjerom, te potiče i promiče natalitet i tradicionalnu obitelj. Mlade djevojke se regrutiraju u Ustašku mladež nakon čega započinju razdoblje rada u jedinicama Državne časne radne službe. Kada djevojke napune 21 godinu primale su se u Žensku lozu Hrvatskog ustaškog pokreta koje su skupljale odjeću za borce, brinule su se za ranjene borce, siročad, izbjeglice, siromašne majke i djecu. Također su imale za cilj širenje ustaške propagande i promicanje ustaškog režima. S obzirom na rasne zakone u povlaštenom su položaju bile „hrvatice-arijevke“ dok su žene ostalih skupina bivale u daleko lošijoj poziciji, obespravljene i marginalizirane.⁶⁴

Žene uključene u partizanski pokret najviše su ostvarivale organizirane u Antifašističku frontu žena koja je osnovana 1942. godine. U sklopu ove fronte žene su organizirale pozadinu, radile poljoprivredne i tvorničke poslove, radile kao bolničarke, pomagale vojsci hranom, odjećom i sanitetskim materijalom, sudjelovale u narodnoj vlasti, zbrinjavale djecu i izbjeglice, sprječavale mobilizaciju radnih snaga i vojnika, vršile bojkot okupatorskih tržišta te su aktivno sudjelovale u borbama protiv okupatora – u sklopu partizanskih odreda, saniteta, kurirskih službi te raznim divergentskim akcijama.⁶⁵

Ustaše kao i komunisti su od proglašenja Nezavisne Države Hrvatske u 1941. godini pokušali mobilizirati i instrumentalizirati žene za njihove vojne i političke svrhe. Balkanska-fašistička, konzervativna-katolička ideologizacija žena kod ustaša osniva se na već stoljećima prisutnom patrijarhalnom sistemu; nasuprot tome komunisti su propagirali feminističku sliku žena i obećali su njihovu apsolutnu ravnopravnost. Ustaški kao i partizanski pokret su pokušali ostvariti ženski tip, koji se podređuje dotičnom sistemu. Prvi pokret je vidio svoj zadatak u navodnom obraćanju „hrvatske žene“ da bude majka i supruga, koja se oslobađa „komunističkih ideja“ ravnopravnosti

⁶⁴ *ibidem*, str. 102.

⁶⁵ *ibidem*, str. 103.

i žrtvuje svoju privatnost za dobrotu „narodne zajednice“. A zadnji je mobilizirao stvarno mnoštvo žena, ali ne zato, jer su njihovu emancipaciju propagandistički iskoristili, nego što su one naročito patile pod okupacijskim silama. Ni jedan ni drugi pokret nije apsolutno ostvario propagiranu sliku žena, unatoč svojim revnim pokušajima. No, ženama zbog njihove borbe, na kraju zaista i jest priznato pravo glasa i to već 1945. godine.⁶⁶

Utjecajem slobodarskog duha po završetku rata, opće empatije i ruskog zakonodavstva u Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji stvoreni su ideološki preduvjeti za neočekivanu emancipaciju žena, ravnopravnost spolova te za posebnu zaštitu majčinstva i djece što je vidljivo u odredbama Ustava FNRJ (koji je ozakonio tekovine narodno-oslobodilačke borbe). Politička aktivnost žena posljedica je liberalnog shvaćanja komunista što se vidi prvenstveno time što dali pravo glasa ženama.⁶⁷

⁶⁶ *loc. cit.*

⁶⁷ Željko, *Darija, op. cit., str. 34.*

8. ŽENE U KOMUNIZMU

Komunizam (*franc. communisme < engl. communism, od lat. communis: zajednički, opći*), ideja savršenoga, besklasnoga društva potpune jednakosti ljudi. Politička ideologija utemeljena na ukidanju privatnoga vlasništva i na uspostavi zajedničkoga vlasništva nad sredstvima za proizvodnju. Također politički pokret koji obuhvaća ukupnost komunističkih partija, organizacija i skupina u svijetu, odnosno politički sustav totalitarne jednostranačke vlasti. Marx i Engels pojmom komunizam označavali su besklasno društvo budućnosti, a pojmom socijalizam prvu, nižu fazu uspostave takva društva.⁶⁸

Ideje nastale u 19. stoljeću postale su definitivne s pobjedom boljševičke partije u Listopadskoj revoluciji 1917. godine. Pod Lenjinovim vodstvom uspostavljen je prvi komunistički režim u svijetu (tzv. diktatura proletarijata), provedena radikalna agrarna reforma i podržavljenje industrije, trgovine i banaka, zabranjene su sve stranke i uvedena jednostranačka vladavina. U Rusiji je osnovana prva Komunistička internacionala (skr. Kominternu) kao instrument svjetske komunističke revolucije, u koju su se učlanjivala lijeva krila bivših socijaldemokratskih stranaka, konstituirana u komunističke partije. Ženama u tim prvim granama komunističkih partija nije bilo mjesta.⁶⁹

Pod izravnim ili neizravnim utjecajem Sovjetskoga Saveza komunizam je nakon II. svjetskog rata bio uspostavljen kao vladajući politički sustav i ideologija u državama srednje i istočne Europe, te u velikom dijelu Azije i Afrike. Nastojanje SSSR-a na potpunoj kontroli nad komunističkim partijama dovelo je do stvaranja Informbiroa (1947) i sukoba s vodstvom KP Jugoslavije. Nakon sukoba s Informbiroom 1948. i prvih procesa demokratizacije, komunistička se ideologija u Jugoslaviji inovirala uvođenjem samoupravljanja, koje je bilo shvaćeno kao jugoslavenski oblik prijelaza u komunizam pa je predstavljalo specifičnost jugoslavenskog socijalizma u odnosu prema SSSR-u i zemljama tzv. narodne demokracije. Jugoslavenski komunizam (titoizam) razumijevao je neovisnu vanjsku politiku prema SSSR-u, politiku

⁶⁸ Hrvatska enciklopedija. Dostupno na: <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=32694>. [Pristupljeno: 7.9.2021.]

⁶⁹ Hrvatska enciklopedija. Dostupno na: <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=32694>. [Pristupljeno: 7.9.2021.]

nesvrstanosti na svjetskom planu, te oblike ekonomske demokracije (samoupravljanje) i tržišnoga socijalizma koji su bili stanovit demokratski otklon od realnoga socijalizma.⁷⁰

Prvi veći val uključivanja žena u općenito važne funkcije u društvu vidljiv je s početkom Drugog svjetskog rata, odnosno provedbom Narodno oslobodilačke borbe. Uslijed velike potrebe za ljudstvom i valom mobilizacije ljudi u borbena djelovanja protiv okupatora na području Jugoslavije; osim muškaraca kao redovan oblik mobilizacije, pojavljuju se i prvi oblici masovnije mobilizacije žena. Procjenjuje se da je Narodnooslobodilačkoj vojsci Jugoslavije sudjelovalo oko 2.000.000 žena dok ih je u vojnim jedinicama djelovalo oko 110.000, većinom mlade i neobrazovane djevojke iz ruralnih područja.⁷¹ Navedeno je pridonijelo velikom broju žena koje su dočekale kraj rata i stekle slavu, na temelju koje su bazirale svoja imenovanja na visoke funkcije nakon rata. Poglavitito je to vidljivo u visoko rangiranim ženama u Komunističkoj partiji Jugoslavije.

Navedeno je vidljivo na primjeru Savke Dabčević-Kučar koja je u rujnu 1943. godine otišla u partizane nakon što su joj fašisti brutalno pretukli brata, poslana je u El Shatt, odakle se vraća 1945. godine. Poslije rata 1945. godine studira ekonomiju u Zagrebu i Lenjingradu. Po povratku u Jugoslaviju imenovana je na visoke funkcije unutar Izvršnog vijeća Sabora SR Hrvatske i predsjednica Centralnog komiteta SKH te je time postala jedna od prvih žena na tako visokim položajima u Hrvatskoj, Jugoslaviji i šire. Zalagala se za liberalizaciju i demokratizaciju jugoslavenskoga društva te za pravedno rješenje hrvatskog pitanja. Nakon sloma Hrvatskog proljeća povukla se iz javnosti.⁷²

Potkraj 1960-ih komunizam se u obliku tzv. realnoga socijalizma propagirao kao univerzalni model socijalističkoga poretka, koji je podrazumijevao vlast komunističke partije u državi, prevlast političke sfere nad društvenom te nametanje obvezatnih modela mišljenja i obrazaca kulture. Polovicom 1970-ih neke europske komunističke partije, nastojeći prilagoditi komunističku ideologiju parlamentarnoj demokraciji, prihvale su strategiju „eurokomunizma“.⁷³ Zbog neodrživosti komunističkoga sustava, krajem 80-ih godina 20. stoljeća urušavaju se komunistički režimi.

⁷⁰ Hrvatska enciklopedija. Dostupno na: <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=32694>. [Pristupljeno: 7.9.2021.]

⁷¹ Delić, Tonka, Mataija, Valentina, op. cit. str. 102.

⁷² Ćorić, Tomislav, op. cit. str. 70.

⁷³ Hrvatska enciklopedija. Dostupno na: <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=32694>. [Pristupljeno: 7.9.2021.]

8.1. Žene u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji

1947. na snagu je stupio Osnovni zakon o braku SFRJ koji je uređivao obiteljske odnose i položaj žena. Žena je bila određena po prirodi da bude majka. Ali po prvi puta u skladu sa socijalističkim duhom žena nije bila određena isključivo da bude majka. Žena se može usavršavati za razna zvanja i zanimanja, može se obrazovati te sudjelovati u javnim kulturnim i političkim događanjima. Dobile su pravo glasa sa 18 godina i mogućnost da budu izabrane na političke funkcije. Donesen je i zakon o jednakim plaćama za jednaki rad, a i novi zakon o bračnoj stečevini i onoj koju je unijela u brak kao miraz.⁷⁴ Imale su pravo da se i posvete svom privatnom životu, odnosno da se obrazuju i zapošljavaju, a država se pobrinula da djeci omogući dnevnu skrb, odgoj i zbrinjavanje otvaranjem vrtića. Vrtić je omogućavao ženi radnici da sudjeluje u svim kulturnim, društvenim, političkim događanjima, a da u isto vrijeme odgoji djecu. Također je i ukinut i princip "očinske vlasti".⁷⁵ Žena majka je sada bila i pravno priznata da je jednako važna u skrbi djeteta kao i otac i pripada joj svo njeno pravo nad djetetom. Po prvi puta žene su dobile i plaćeni porodiljni dopust, zdravstvenu zaštitu i mirovinu.⁷⁶

Na položaj žene u društvu SFRJ utječu raznovrsni čimbenici. Na primarnoj razini vidljiv je nezavidan položaj žene u obitelji, što u velikoj mjeri ovisi o postavljenim vrijednostima koji se poštuju unutar obitelji, kao i o postojećem stanju temeljnih društvenih prioriteta. U socijalističkom sustavu u Jugoslaviji pravo i društvo su imali socijalistički karakter koji je imao naglasak na ravnopravnost spolova te je ženi – radnici u socijalizmu osiguravao besplatnu zdravstvenu zaštitu, plaćeni porodiljni dopust i mirovinu. U odnosu na razdoblje prije Drugog svjetskog rata vidljiv je pomak u životnom standardu; uvodi se obvezno osnovnoškolsko obrazovanje, a 38% radno sposobnog stanovništva su činile žene. U SFRJ je već od 1981. na snazi Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije prema ženama Ujedinjenih naroda iz 1979. te od tada čini dio njezina pravnoga poretka.⁷⁷

⁷⁴ Ustav Federativne Narodne Republike Jugoslavije, Službeni list FNRJ, godina II, broj 10, 1946.

⁷⁵ Željko, Darija, op. cit., str. 36.

⁷⁶ Osnovni zakon o braku ("Službeni list FNRJ", br. 29/46., 36/48., 89/48. - uputstvo, 44/51. i 18/55. te "Službeni list SFRJ", br. 12/65., 28/65. - pročišćeni tekst i 50/70. - odluka) mijenjan je i dopunjavan u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj što je objavljeno u Službenom listu SRH ("Narodne novine", br. 52/71. i 52/73.).

⁷⁷ Željko, Darija, op. cit. str. 39.

9. OBRAZOVANJE I RAD ŽENA U MODERNOM KAPITALISTIČKOM DOBU

Najznačajnija karakteristika moderne i postmoderne u obrazovanju žena i na tržištu rada jest veliki postotak žena u radnoj snazi tržišta rada kao rezultat globalizacijskih procesa, širenja industrijalizacije te emancipacijskih pokreta žena. Tipovi poslova koje žene obavljaju, a rodno su segmentirani, predstavljaju važnu odrednicu u današnjem modernom društvu. Različitost rodnih uloga muškaraca i žena u obitelji što su bile utemeljene u patrijarhalnim modelima obiteljskih odnosa u unutarnjim razlikama između muškaraca i žena, koje su povijesno oblikovane odnosima ženske subordinacije i podčinjenosti muškarcu. Esencijalističko značenje da se žene brinu za obitelj unutar kuće, dok su muškarci skrbnici obitelji koji rade izvana.⁷⁸

Porastom broja obrazovanih žena nakon Drugog svjetskog rata, žene i formalno počinju ulaziti na tržište rada. Dotadašnje razmišljanje o rodnim ulogama žena i povezanost uz kućanske poslove i odgoj djece, polako se počinje mijenjati. Ipak, tzv. „ženska zanimanja“ polazile su od pretpostavke rodnih podjela rada između ženskih i muških prirodnih i bioloških spolnih uloga. Slijedom navedenog i zanimanja koja žene počinju raditi prate tu ideologiju kroz stavljanje muških i ženskih radnika u niše zanimanja koje su morale biti primjerene za njihove biološke spolne uloge. Rodna podjela rada pripisuje navedenu ideologiju za različite tipove rada i bioloških pretpostavki o ženskim i muškim prirođenim biološko spolnim ulogama. Rodne podjele rada stvorile su rodne i spolne stereotipe o klasama zanimanja na formalnom tržištu rada.⁷⁹ Posljedica procesa rodne podjele rada u 20. stoljeću bila je oblikovanje tržišta rada na temelju značenja predodijeljenih sfera koji se doprinijele odvajanju tržišta rada u svim segmentima (vertikalno, horizontalno, prema profesijama i područjima obrazovanja). Također je stvoren rodni jaz plaća koji je okarakterizirao globalno tržište te i danas stvara problem u ostvarenju rodne jednakosti. Niže plaće na tržištu rada su većinom dodjeljivane ženama uz konstante stereotipe o ženama domaćicama i majkama, što je stavilo žene u nepovoljnija mjesta na tržištu rada.⁸⁰

⁷⁸ Galić, Branka, *Žene i rad u suvremenom društvu – značaj “orodnjenog” rada*, *Sociologija i prostor : časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja*, Vol. 49 No. 1(189), 2011. str. 25

⁷⁹ *ibidem*, str. 26.

⁸⁰ *loc. cit.*

Nakon Drugog svjetskog rata u razvijenim demokracijama većina je tzv. ženskih zanimanja bila slabije plaćena zbog pretpostavke da je ženski posao određen kao „manje obučen“ i posljedično „manje vrijedan“, te je okarakteriziran kao upotpunjavanje obiteljskog budžeta. Žene su u razdoblju nakon Drugog svjetskog rata dobile mogućnost rada u zanimanjima koja su im prethodno bila teško dostupna, gotovo nedostupna, ali su bila nisko plaćena. Jaz plaća koji je tada nastao i bio uvelike izražen, na nekim je zanimanjima ostao do danas i rodno je karakterističan i ustrajan.⁸¹

Prema podacima Europskog parlamenta iz 2019. godine prosječna razlika u plaći između muškaraca i žena u EU-u bila je 14,1%.⁸² Diljem EU-a postoje razlike u plaćama. U 2019. godini najveće razlike zabilježene su u Estoniji (21,7 posto), Latviji (21,2 posto), Austriji (19,9 posto), Njemačkoj (19,2 posto), Češkoj (18,9 posto), Slovačkoj (18,4 posto) i Mađarskoj (18,2 posto). Najmanje razlike u 2019. bile su u Poljskoj (8,5 posto), Sloveniji (7,9 posto), Belgiji (5,8 posto), Italiji (4,7 posto), Rumunjskoj (3,3 posto) i Luksemburgu (1,3 posto).⁸³

U prosjeku žene provedu više vremena obavljajući poslove za koje nisu plaćane, poput brige o djeci i kućanskih poslova. Takva razlika u neplaćenom radnom vremenu postoji u svim državama EU-a, no varira od 6 do 8 sati tjedno u nordijskim zemljama do više od 15 sati u Italiji, Hrvatskoj, Sloveniji, Austriji, Malti, Grčkoj i Cipru, prema brojkama iz 2015. godine. Zbog toga žene imaju manje vremena za plaćeni rad. Prema podacima iz 2018., gotovo trećina žena (30 posto) radi skraćeno, u odnosu na samo 8 posto muškaraca. Kad se u obzir uzme i neplaćeni i plaćeni posao, žene rade više sati tjedno od muškaraca. Žene češće imaju prekide u karijeri i na njihove odluke mogu utjecati obiteljske obaveze. Dakle, žene ne samo da zarađuju manje po satu, već obavljaju i više neplaćenih poslova, kao i manje plaćenih sati i veća je vjerojatnost da će biti nezaposlene u odnosu na muškarce. Kada u obzir uzmemo sve te čimbenike razlika u ukupnoj zaradi između muškaraca i žena u EU-u penje se na gotovo 37 posto (u 2018.).⁸⁴

⁸¹ *loc. cit.*

⁸² Eurostat: Gender pay gap statistics. Dostupno na: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Gender_pay_gap_statistics [Pristupljeno 8.9.2021.]

⁸³ Europski parlament, Dostupno na: <https://www.europarl.europa.eu/news/hr/headlines/society/20200109STO69925/razlika-u-placama-muskaraca-i-zena-definicija-i-uzroci> [Pristupljeno 8.9.2021.]

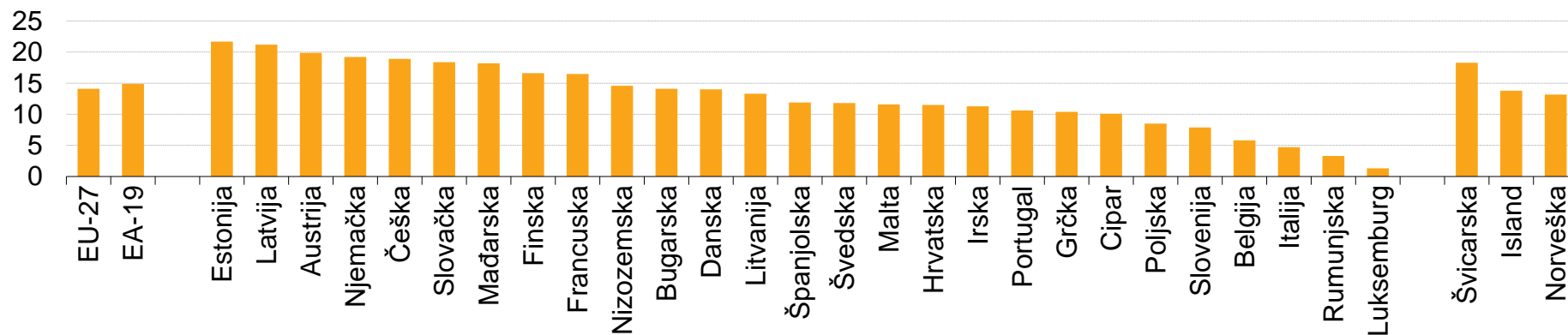
⁸⁴ Europski parlament, Dostupno na: <https://www.europarl.europa.eu/news/hr/headlines/society/20200109STO69925/razlika-u-placama-muskaraca-i-zena-definicija-i-uzroci> [Pristupljeno 8.9.2021.]

Tablica 1. Neprilagođena razlika u plaćama prema podacima iz 2019. godine

Naziv:	%
EU-27	14,1
EA-19	14,9
Estonija	21,7
Latvija	21,2
Austrija	19,9
Njemačka	19,2
Češka	18,9
Slovačka	18,4
Mađarska	18,2
Finska	16,6
Francuska	16,5
Nizozemska	14,6
Bugarska	14,1
Danska	14,0
Litvanija	13,3
Španjolska	11,9
Švedska	11,8
Malta	11,6
Hrvatska	11,5
Irska	11,3
Portugal	10,6
Grčka	10,4
Cipar	10,1
Poljska	8,5
Slovenija	7,9
Belgija	5,8
Italija	4,7
Rumunjska	3,3
Luksemburg	1,3
Švicarska	18,3
Island	13,8
Norveška	13,2

Izvor: Eurostat, Dostupno na: [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Gender pay gap statistics#Gender pay gap levels vary significantly across EU](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Gender_pay_gap_statistics#Gender_pay_gap_levels_vary_significantly_across_EU) [Pristupljeno 7.9.2021.]

Grafikon 1. Prikaz razlike u plaćama po zemljama Europske unije te Švicarskoj, Islandu i Norveškoj

Izvor: Eurostat, Dostupno na: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Gender_pay_gap_statistics#Gender_pay_gap_levels_vary_significantly_across_EU [Pristupljeno 7.9.2021.]

10. ZAKLJUČAK

Kroz sva povijesna razdoblja žene se su se nalazile u nezavidnom položaju u kojem su bile podređene muškarcu, bio on otac, brat ili muž. Žene su bile gotovo isključene iz društvenog života te im se nametala uloga majke, odnosno rađanje djece i briga za obitelj. U pojedinim povijesnim razdobljima su žene živjele gotovo ropskim načinom života o čemu svjedoče brojni pronađeni i dobro očuvani zakonici iz kojih se moglo iščitati da su žene bile vlasništvo muževa, nisu smjele posjedovati materijalne stvari, bilo im je ograničeno kretanje te nisu smjele sudjelovati u društveno političkom životu. Zanimljiva je i činjenica da je pronađen velik broj zakonika koji se bave položajem žene, a ne uređenjem cjelokupnoga društva. Međutim, nisu sve žene živjele takvim načinom života. Veliki ugled uživale su svećenice - djevice, žene koje su se posvetile duhovnom životu te su one imale pravo sudjelovati u društvenom i političkom životu. Činjenica je da su žene u stvarnim životima bile podređene i u vlasništvu muškaraca, dok su u religiji u velikom broju božanstva prikazana u ženskom liku i izrazito štovana.

Žene kroz povijest nisu imale pravo ni na obrazovanje, škole su bile namijenjene isključivo dječacima dok su žene često bile smatrane nesposobnima. Takav način života žena zadržao se kroz povijesna razdoblja sve do prosvjetiteljstva kada su se žene pobunile i krenule zauzimati za svoja prava i jednakost. Među prvima koja se pobunila je bila Mary Wollstonecraft napisavši djelo „*Obrana ženskih prava*“ u kojem autorica traži ukidanje dvostrukih mjerila muškog i ženskog ponašanja, iznosi zahtjeve za prava žena na neovisan rad, školovanje, građanski i politički život. Djelo je doživjelo veliki uspjeh, a Mary Wollstonecraft je sufražetkinjama bila uzor te se smatra kamenom temeljcem modernog feminizma. Žene su se dugo morale boriti za ostvarenje prava glasa i već tada organiziraju udruge i prosvjede kako bi se izborile za svoje mjesto u društvenom i političkom okruženju.

Prvi i Drugi svjetski rat zaustavio je borbu te je ujedinio žene u mnogim zemljama u brizi oko države i opće dobrobiti. Uslijed brzo nastale sveopće neimaštine u kućanstvima radničkog i zemljoradničkog sloja kao posljedica odlaska muškaraca na bojište, vlade mnogih zemalja su odobrile ženama mobiliziranih vojnika novčane naknade. S obzirom na to da su muškarci bili odsutni, žene na selima su se pozivale na veći doprinos u poljima, a u gradovima na pružanje pomoći i brige nemoćnima i ranjenicima.

Po završetku rata utjecajem slobodarskog duha, opće empatije i ruskog zakonodavstva u Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji stvoreni su ideološki preduvjeti za neočekivanu emancipaciju žena, ravnopravnost spolova te posebnu zaštitu majčinstva i djece što je vidljivo u odredbama Ustava FNRJ. Aktivnost žena u političkom životu posljedica je liberalnog shvaćanja komunista što se vidi prvenstveno po tome što su dali pravo glasa ženama.

U komunizmu je na primarnoj razini vidljiv nezavidan položaj žene u obitelji, što u velikoj mjeri ovisi o postavljenim vrijednostima koji se poštuju unutar obitelji, kao i o postojećem stanju temeljnih društvenih prioriteta. U socijalističkom sustavu u Jugoslaviji pravo i društvo su imali socijalistički karakter koji je imao naglasak na ravnopravnost spolova te je ženi – radnici u socijalizmu osiguravao besplatnu zdravstvenu zaštitu, plaćeni porodiljni dopust i mirovinu. U odnosu na razdoblje prije Drugog svjetskog rata vidljiv je pomak u životnom standardu; uvodi se obvezno osnovnoškolsko obrazovanje, a 38% radno sposobnog stanovništva su činile žene. U SFRJ je već od 1981. na snazi Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije prema ženama Ujedinjenih naroda iz 1979. te od tada čini dio njezina pravnoga poretka.

Porastom broja obrazovanih žena nakon Drugog svjetskog rata, žene i formalno počinju ulaziti na tržište rada. Dotadašnje razmišljanje o rodnim ulogama žena i povezanost uz kućanske poslove i odgoj djece, polako se počinje mijenjati. Ipak, tzv. „ženska zanimanja“ polazile su od pretpostavke rodnih podjela rada između ženskih i muških prirodnih i bioloških spolnih uloga. Slijedom navedenog i zanimanja koja žene počinju raditi prate tu ideologiju kroz stavljanje muških i ženskih radnika u niše zanimanja koje su morale biti primjerene za njihove biološke spolne uloge. Prema podacima iz 2019. godine taj nesrazmjer vidljiv je i danas s obzirom na razliku u plaći u prosjeku od 14,1% za ista radna mjesta.

11. LITERATURA

Knjige:

Brown, Pam, Florence Nightingale, Illyricum, Zagreb, 1995.

Duby, Georges, Perrot, Michelle, A History of Women: Toward a Cultural Identity in the Twentieth Century. Cambridge; The Belknap Press of Harvard University Press, London, 2002.

Cravetto, Enrico i drugi (2008). Povijest 16: Prvi svjetski rat i poslijeratna Europa Zagreb: Europapress holding. (1914.-1936.).

Ćorić, Tomislav, Petsto hrvatskih žena, Večernji list d.o.o., Zagreb, 2018.

Grković-Janović, Snježana, Sestrinska riječ, između sućuti i dužnosti, Medicinska naklada, Zagreb 2015.

Kotruljević, Benedikt, O umijeću trgovine, Dubrovnik, 1573.

Perrot, Michelle, Moja povijest žena, Ibis grafika d.o.o., Zagreb, 2009.

Roberts, John Morris. Povijest Europe. Povjesnica, Zagreb 2002.

Šošić Klindić, Rajna, Uvod u teorijsku arheologiju – stvaraoci i pravci u 20. stoljeću, Zagreb, 2016.

Članci:

Bereš, Monika, Položaj žena u antičkoj Grčkoj, Essehist, Vol.8., No.8., 2016.

Delić, Tonka, Mataija, Valentina: Uloga žena u Drugom svjetskom ratu, Essehist, Vol. 7, No. 7, 2015.

Galić, Branka, Žene i rad u suvremenom društvu – značaj "orodnjenog" rada, Sociologija i prostor : časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja, Vol. 49 No. 1(189), 2011.

Huseinspahić, Ajdin, Tutela Mulierum i pravni položaj žene u starom vijeku, Anali Pravnog fakulteta Univerziteta u Zenici, No.8, 2011.

Jagić, Suzana, Jer kad žene budu žene prave... Uloga i položaj žena u obrazovnoj politici na prijelazu u XX. stoljeće, Povijest u nastavi, Vol. VI., No. 11 2008.

Mihaljević, Damirka, Feminizam šta je ostvario? Mostariensia, Vol. 20, No. 1-2, 2016.

Nikolić Jakus, Zrinka, Profesija - hraniteljica: dojiše u dalmatinskim gradovima u srednjem vijeku, 2011.

Ograjšek Gorenjak, Ida, Reforma obrazovnog sustava kao jedno od ključnih društvenih pitanja 19. stoljeća, Radovi, Vol. 39, No. 1, 2007.

Petroci, Klara, Položaj žene u starom Egiptu „Stara Povijest“ [Dostupno na: <https://www.starapovijest.eu/polozaj-zene-starog-egiptu/>], [Pristupljeno: 7.9.2021.], 2018.

Sowers, Richard. Women Combatants in World War I: A Russian Case Study, str. 4., [Dostupno na: <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a414547.pdf>] [Pristupljeno: 7.9.2021.], 2003.

Vađunec, Ines, Položaj žene u srednjem vijeku na hrvatskim prostorima, Pro tempore, Vol., No. 6-7, 2009.

Vidaković, Dina, Sufražetkinje i pokret za ženska prava, Essehst, Vol. 3, No. 3, 2011.

Željko, Darija, Obiteljskopравни položaj žena u Hrvatskoj u razdoblju od 1914. do 2014. godine, Pravnik: časopis za pravna i društvena pitanja, Vol. 47 No. 96, 2014.

Zakoni:

Ustav Federativne Narodne Republike Jugoslavije, Službeni list FNRJ, godina II, broj 10, 1946.

Osnovni zakon o braku ("Službeni list FNRJ", br. 29/46., 36/48., 89/48. - uputstvo, 44/51. i 18/55. te "Službeni list SFRJ", br. 12/65., 28/65. - pročišćeni tekst i 50/70. - odluka) mijenjan je i dopunjavan u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj što je objavljeno u Službenom listu SRH ("Narodne novine", br. 52/71. i 52/73.).

Internetske stranice:

Europski parlament, Dostupno na:
<https://www.europarl.europa.eu/news/hr/headlines/society/20200109STO69925/razlik-a-u-placama-muskaraca-i-zena-definicija-i-uzroci> [Pristupljeno 8.9.2021.]

Europski parlament, Dostupno na:
<https://www.europarl.europa.eu/news/hr/headlines/society/20200109STO69925/razlika-u-placama-muskaraca-i-zena-definicija-i-uzroci>
[Pristupljeno 8.9.2021.]

Eurostat: Gender pay gap statistics. Dostupno na:
https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Gender_pay_gap_statistics [Pristupljeno 8.9.2021.]

Hrvatska enciklopedija, [Dostupno na:
<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=39493>], [Pristupljeno: 7.9.2021.].

Hrvatska enciklopedija, [Dostupno na:
<https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=19203>] [Pristupljeno dana: 7.9.2021.]

Hrvatska enciklopedija. Dostupno na:
<https://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=59137> [Pristupljeno dana: 9.9.2021.]

Hrvatska enciklopedija. Dostupno na:
<https://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=59137#poglavlje60464> [Pristupljeno
dana: 9.9.2021.]

Hrvatska enciklopedija. Dostupno na:
<https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=32694>. [Pristupljeno: 7.9.2021.].

12. POPIS TABLICA

Tablica 1. Neprilagođena razlika u plaćama prema podacima iz 2019. godine 37

13. POPIS GRAFIKONA

Grafikon 1. Prikaz razlike u plaćama po zemljama Europske unije te Švicarskoj, Islandu i Norveškoj 38

SAŽETAK

Ideja o matrijarhatu nastala je pronalaskom figurica žena iz doba paleolitka i neolitika. Figurice su često objašnjavane kao prikazi religijskih bića, tumačene su kao dokaz matrijarhata. Raznovrsnost u životu žena u starom vijeku može se pratiti kroz egipatsku, starobabilonsku, grčku te rimsku civilizaciju, a svima im je zajednička podređenost muškarcima.

U srednjem vijeku žena se smatrala nesposobnom brinuti se o sebi, nesposobnim bićem te bićem koji je sklon grijehu. Upravo zbog toga je žena trebala nadzor. Najčešće brata, muža ili oca. Društvo je ženi nametnulo ulogu produljivanje loze, tj. obitelji rađanjem brojnog potomstva. Žene u novom vijeku su primarnu zadaću imale u kućanstvu i prilikom brige za djecu. Od zanimanja se najčešće spominje medicinska sestra. Prvi nositelj medicinske aktivnosti bila je žena, majka, vođena materinskim instinktom.

Pojavom industrijalizacije život žena kućanica uvelike se promijenio. Došlo je do zapošljavanja žena u tvornicama tekstila. Žene su bile zaposlene u prvoj industrijskoj revoluciji u predionicama i tkaonicama. Sredinom 18. stoljeća pojavljuje se pokret feminizma s ciljem prava glasa ženama i ravnopravnosti u društvu. Prvi i Drugi svjetski rat zaustavio djelovanje sufražetskog pokreta te je ujedinio žene u mnogim zemljama u brizi oko države i opće dobrobiti.

U komunizmu je na primarnoj razini vidljiv nezavidan položaj žene u obitelji, što u velikoj mjeri ovisi o postavljenim vrijednostima koji se poštuju unutar obitelji. Najznačajnija karakteristika moderne i postmoderne u obrazovanju žena i na tržištu rada jest veliki postotak žena u radnoj snazi tržišta rada kao rezultat globalizacijskih procesa, širenja industrijalizacije te emancipacijskih pokreta žena. Zanimanja koja žene počinju raditi prate tu ideologiju kroz stavljanje muških i ženskih radnika u niše zanimanja koje su morale biti primjerene za njihove biološke spolne uloge. Taj nesrazmjer vidljiv je i danas s obzirom na razliku u plaći u prosjeku od 14,1% za ista radna mjesta prema podacima iz 2019. godine.

SUMMARY

The idea of matriarchy arose from the invention of figurines of women from the Paleolithic and Neolithic eras. The figurines were often explained as depictions of religious beings, interpreted as evidence of matriarchy. Diversity in the lives of women in ancient times can be traced through the Egyptian, ancient Babylonian, Greek and Roman civilizations, and they all share a common subordination to men.

In the Middle Ages, a woman was considered incapable of taking care of herself, an incapable being, and a being prone to sin. That's why the woman needed supervision. Usually a brother, husband or father. Society imposed on women the role of prolonging the lineage, ie the family, by giving birth to numerous offspring. Women in the new age had a primary task in the household and in caring for children. Of the occupations, the nurse is most often mentioned. The first bearer of medical activity was a woman, a mother, guided by maternal instinct.

With the advent of industrialization, the lives of women housewives have changed greatly. There was employment of women in textile factories. Women were employed in the first industrial revolution in spinning mills and weaving mills. In the middle of the 18th century, a feminism movement emerged with the goal of women's suffrage and equality in society. The First and Second World Wars halted the activities of the suffragette movement and united women in many countries in concern for the state and the common good.

In communism, the unenviable position of women in the family is visible at the primary level, which largely depends on the set values that are respected within the family. The most significant characteristic of modern and postmodern in women's education and the labor market is the large percentage of women in the labor market as a result of globalization processes, the spread of industrialization and women's emancipatory movements. The occupations that women begin to pursue follow this ideology through placing male and female workers in niche occupations that had to be appropriate for their biological gender roles. This disparity is still visible today, given the difference in salary on average of 14.1% for the same jobs according to data from 2019.